

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Õppekava: kunstide ja tehnoloogia õpetaja

Küllli Sari

ÕPPEMATERJAL III KOOLIASTME ANDEKATELE JA EDASIJÕUDNUD
ÕPILASTELE RAHVUSLIKU KÄSITÖÖ JA DISAINI VALDKONNAS VALGETIKANDI
NÄITEL
Magistritöö

Juhendaja: Pille Pattak, MA

Viljandi 2022

Resümee

Õppematerjal III kooliastme andekatele ja edasijõudnud õpilastele rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel

Magistritöö eesmärk on koostada õppematerjal III kooliastme andekatele õpilastele.

Õppematerjali põhiteema on rahvuslik käsitöö ja disain valgetikandi näitel, mis koosneb kolmest eraldiseisvast osast ja lisalugemisest. Autor valis käesoleva teema, kuna ta soovis pakkuda lisavõimalusi ja võimetekohaseid väljakutseid andekatele ja edasijõudnutele õpilastele käsitöös. Magistritöös kasutati kvalitatiivset uurimisstrateegiat, andmed koguti poolstruktureeritud intervjuu kaudu kümnelt eksperdilt ja kaheksalt andekalt õpilaselt ning andmeid analüüsiti induktiivse sisuanalüüsi meetodil. Valimi fookusrühma intervjuudest selgus, et õppematerjal sobib III kooliastme andekatele õpilastele. Samuti näitavad tulemused, et õpilastele tuleb läheneda individuaalselt ja arvestada nende võimete ning baasoskustega. Intervjuudes andsid eksperdid soovitusi, mida võiks veel õppematerjali juures arvestada.

Märksõnad: õppematerjal, andekas õpilane, tikkimine, valgetikand, disain, III kooliaste, ekspertide hinnang

Abstract

Instructional material for the gifted and advanced students at the 3rd school level in the subject of national handicrafts and design based on white embroidery

The aim of the master's thesis is to compile instructional material for the gifted students at the 3rd school level. The main topic of the instructional material is national handicraft and design based on white embroidery. The instructional materjal is divided into three separate parts and provides additional literature. The author chose indended offer additional opportunities and ability-based challenges for gifted and advanced students in the subject of handicrafts. The master's thesis is based on qualitative research strategy, data were collected from semi-structured interviews with ten experts and eight gifted students, and the data were analyzed using the metod of inductive content analysis. The interviews with the focus group of the sample revealed that the instructional material is suitable for gifted students at the 3rd school level. The results also show that students need an individual approach and their abilities and basic skills to be taken into account. In the interviews, the experts gave suggestions that could be considered in the preparation of instructional material.

Keywords: instructional material, gifted student, (white) embroidery, design, 3rd school level, expert assessments

Sisukord

Sissejuhatus	4
Teoreetiline ülevaade	6
Arenguaspektid murdeas.....	6
Andekus haridussüsteemis.....	7
Õppematerjalide struktureerimine	10
<i>Õppematerjalide koostamise põhitõed</i>	10
<i>Õppematerjali struktuuri aspektid</i>	11
Metoodika.....	12
Valim	12
Andmekogumine.....	13
Andmeanalüüs	14
Tulemused	15
Ekspertide hinnang uurimistöo raames valminud õppematerjalile.....	15
<i>Õppematerjali ülesehitus</i>	16
<i>Soovitused muudatusteks</i>	17
Sobivus lisamaterjalina andekale õpilasele iseseisvaks tööks ekspertide hinnangul.....	18
Andekate õpilaste hinnang uurimistöo raames valminud õppematerjalile	19
Arutelu.....	20
Tänuõnad	22
Autorsuse kinnitus.....	22
Kasutatud kirjandus.....	23
Lisad	26
Lisa 1. Intervjuu kava	26
Lisa 2. Väljavõtte kodeerimisest QCAmapi programmiga.....	27
Lisa 3. Rahvusliku käsitöö ja disaini õppematerjal valgetikandi näitel.....	27

Sissejuhatus

Juba 18. sajandil tõdeti, et inimeste ja ühiskonna heaolu paranemine on seotud inimeste oskuste ning vilumuse kasvuga (Smith, 2007; Leppik, 2018). Peale sünnipäraste oskuste ja elu jooksul omandatud vilumuse on oluline roll ka teistel teguritel andekuse ilmnemiseks, näiteks milliseid annete avastamise ja arendamise toetavaid võimalusi suudab pakkuda haridussüsteem (Leppik, 2018). Hariduspoliitikas mõistetakse andekuse all eelkõige haridusliku erivajadusega õpilasi, kellel on silmapaistvaid saavutusi õppimises või spordis (Serbak, 2019).

Tänapäeval käib kollektiivne õppimine haridussüsteemis teatud reeglite järgi. Nende reeglite kohaselt otsitakse lahendusi iga õpilase individuaalsetele vajadustele (Abiks õpetajale, s.a.). Eesti hariduskorraldus annab võimalusi andekate õpilaste õppetöö mitmekesistamiseks ja kohandamiseks (Riigi Teataja, 2011). Võimaluste rakendamine sõltub aineõpetajast, õpetaja oskustest ja teadmistest. Samuti sõltub võimaluste rakendamine sellest, kui oluliseks peetakse lisavõimaluste pakkumist andekatele või edasijõudnud õpilastele (Serbak, 2019). Lisavõimaluste olulisust kinnitab ka Leppiku (2018) seiresüsteemi “Edukus tööturul” tulemuste põhjal tehtud väide, et hariduse kaudu omandatud teadmised ja oskused annavad võimaluse olla tööturul edukamad.

Põhikooli riikliku õppekava järgi (Riigi Teataja, 2011) toimub põhikooli II kooliastmes tutvumine erinevate tikkimispistete ja -liikidega, mida saab rakendada III kooliastmes loovates disainiprotsessides. Käsitööõppes omandatud teoreetilised teadmised ja oskused annavad õpilastele igapäevaelus võimaluse eneseteostuseks loova mõttetöö ja käelise tegevuse kaudu (Leppik, 2009; Riigi Teataja, 2011). Uurides põhikooli käsitöös kasutatavat Pinki ja Tederi (2015) tikkimise õpetusi rahvarõivastest selgus, et kooliprogrammis on olemas tikandi liikide tutvustamine õpilastele. Käsitöö õpetajatega vesteldes (erasuhtlus, 2021) ilmnes, et valiku korral tehakse õpilastega lihtsamaid töid, mis on kõigile jõukohasemad ning näiteks valgetikand jäetakse tema keerukusastme tõttu pigem välja.

Ajaloost on teada mitu tikkimisajastu kõrgperioodi (Vunder, 1983), kus tikkimine lummas nii linnapreilisid kui ka maanaisi (Pink & Teder, 2015). Samas on ajalooliselt teada, et valgetikand oli meistrite töö (Vunder, 1983). Valgetikandid koosnevad erinevatest tehnikatest ja on vabalt tikitavad. Näiteks Järvamaal kasutatakse Türi käiste lilleornamentidel madalpistet ning erinevaid võrgulisi pindu (Pink & Teder, 2015). Viljandimaa põlledel (ERM A 292:41) võime leida ažuurtikandis pilutehnikaid ja erinevaid põimimisviise, kus loetakse koe ja lõimelõngu.

Tänu isiklikule huvile rahvuslike kultuuritraditsioonide säilitamise ja arendamise vastu käsitöös ning aastate jooksul käiste ja tanude tikkimisele tunneb autor vajadust edasi anda oma teadmisi tikkimise valdkonnas. Seega otsustas autor magistritööna luua õppematerjali III kooliastme andekatele, et süvendada, suunata ning toetada õpilaste huvi nende haridustee ja eriala valikul. Valgetikandi näol oleks võimalus pakkuda andekamatele neile võimetekohaseid väljakutseid. Sellest lähtuvalt järeldas autor, et valgetikandi väljajätmine kooliprogrammist on probleem, kuna rahvuslike valgete tikandite tikkimine on oskus, mille kaudu on võimalik väljendada loomingulisust, tutvuda eesti rahva pärandkultuuriga ning mida saab kasutada tänapäeva tarbekunstis ja moeloomingus. Tegemist on eesti rahvariiete juures kasutatava tikandi liigiga (Pink & Teder, 2015). Autor leiab, et rahvariiete juures kasutatavate valgete tikandite töövõtted väärivad elushoidmist. Kuna III kooliastme käsitöös keskendutakse põhikooli riikliku õppekava (2011) järgi pigem loovale disainiprotsessile ja kasutatakse esemete kavandamisel rahvuslikke elemente, siis autori planeeritav õppematerjal võib sobida diferentseeritud ülesandena andekatele ja/või rahvuslikust valgest tikandist huvitatud õpilastele. Autori planeeritav õppematerjal sisaldab ühe rahvusliku valge tikandi fragmendi tikkimist, kasutades vastavaid töövõtteid, kus õpilane saab näiteks kasutada varasemalt õpitud madalpistet. Seega läheb eelnev kokku Sepa (2010) ütlusega, et diferentseeritud ülesanded andekatele peaksid põhinema juba olemasolevatel teadmistel, et need võimaldaksid uute ideede stimulatsiooni.

Autor näeb probleemina, et tikkimise õppematerjale on vähe just andekatele õpilastele ja rahvuslikus võtmes. Tänapäeva kiires maailmas on tikkimine jäänud unarusse, sest see on aeganõudev tehnika. Kiire maailm omakorda tingib, et kõik peab saama valmis ühe tunni jooksul. Siit järeldab autor, et ei osata enam hinnata aeganõudvaid, ilusaid ja mitu põlve vastu pidanud tehnikaid. Samas me liigume sennapooli, kus hakatakse uuesti väärtustama kauakestvaid omavalmistatud esemeid. Sellest tulenevalt on käesoleva uurimistöö eesmärk koostada õppematerjal III kooliastme andekate ja edasijõudnud õpilaste arendamiseks rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel.

Uurimistöö jooksul otsib autor vastuseid järgmistele küsimustele:

1. Millise hinnangu annavad eksperdid uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?
2. Kas antud õppematerjal on sobilik andekatele õpilastele lisamaterjalina iseseisvaks tööks?
3. Millise hinnangu annab andeks õpilane/edasijõudnu käsitöös uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?

Tuginedes erinevatele uurimustele, annab autor järgnevalt teoreetilise ülevaate käesolevas uurimuses püstitatud küsimuste toetuseks.

Teoreetiline ülevaade

Arenguaspektid murdeas

E. L. Thorndike on väitnud, et hariduslike materjalide mõistmiseks on haridusuuringutes otstarbekas tugineda psühholoogiale, sest psühholoogia kaudu on võimalik uurida inimese isiksuse ja tema käitumisega seotud aspekte (Thorndike, 1910). Varasemalt on murdeiga käsitletud mitu tuntud psühholoogi nagu G. St. Hall, M. Mead, S. Freud, K. Lewin, A. Bandura jne. Freudi järgi on 10,5 ja 18.-25. eluaasta vahel murdeiga, mis hilisemal ajal sai üldnimetuse noorukiiga ja jagunes kaheks või kolmeks arenguetapiks (Butterworth & Harris, 2002). Noorukiiga on arenguetapp lapsest täiskasvanuikka jõudmiseks. Iga arenguetapp algab ja lõpeb kriisiga. Antud kriisis otsib nooruk oma kohta ühiskonnas läbi sisemiste arenguväljakutsete nagu psüühiline iseseisvus või sooidentiteedi leidmine (Butterworth & Harris, 2002; Smith, Cowie & Blades, 2015). Kriis on ühtlasi ka kogemuste kaudu arengut soodustav periood ((Butterworth & Harris, 2002). Kui õpilane sel perioodil saab vabalt areneda ja tunneb, et tema vajadustega arvestatakse ning teda mõistetakse, ei ole tal vaja võistelda tähelepanu ega tunnustuse pärast (Laube, 2015). Autor järeldab, et õppeprotsessis on kõige tähtsam eriti noorukieas arvestada õpilase enda tahtega. Kui selleks on vajadus mõnda käsitöötehnikat süvendatult uurida, siis peaks kool/õpetaja õpilast toetama tema tahte teostamisel, sest Laube (2015) väitel on õpilase tahe tema liikumapanev jõud (sisemine motivatsioon).

Käesoleval ajal rakendatakse laste kasvatamisel ja õpetamisel arengupsühholoogiat, mis käsitleb erinevas vanuses erinevusi käitumises, tunnetusprotsessides ja inimsuhetes. III kooliastme õpilane jääb vanuse poolest murdeikka, mis on üks noorukiea arenguperiood (Lapse arengu ABC: teismeline, 2015). Murdeas noor inimene kohaneb nii füüsilise, sotsiaal-emotsionaalse kui ka kognitiivse arenguga (Lindgren, Suter & Voorhees, 1994; Butterworth & Harris, 2002). Murdeiga defineeritakse füüsilises arengus bioloogiliste muutuste perioodina (Lapse arengu ABC: teismeline, 2015). Koos füsioloogilise kasvuga arenevad ka motoorsed oskused, mis aitavad kaasa näiteks oskuslikul tasemel käsitöö tegemisel, sest annavad eelduse paremini toime tulla tehniliselt keeruliste võtetega (Leppik, 2009). Samuti mõjutab murdeiga õpilase mõtlemise ja loovuse arengut. Teadaolevalt on 12-13-aastastele iseloomulik loovuse langus madala enesetunnetuse, eakaaslastest sõltuvuse ja identiteedi väljakujunemise tõttu. Kardetakse pakkuda omapoolseid ideid, sest puudub

kindlustunne, kas need ideed on eakaaslaste poolt aktsepteeritud. Hiljem, 16. eluaastaks, toimub kiire tõus loovuse arengus (Butterworth & Harris, 2002; Eccles & Roeser, 2011). Kooli tingimustes saab loovuse langust tasakaalustada stressitaseme vähendamisega, luues õpilasele sotsiaalselt turvaline keskkond. Õpetaja saab õpilast toetada ja julgustada ning väärtustada õpilase poolt pakutud uusi ideid (He & Wong, 2015).

Lisaks kogeb teismeline ehk murdeeaas õpilane Freudi ja Bandura teooria järgi suuri emotsionaalseid muutusi, kusjuures suureneb negatiivsete emotsioonide osakaal (Butterworth & Harris, 2002). Uuringutest on selgunud, et noorukiealiste käitumise ja tunnetuse vastakate mustrite üks enamlevinud tekkepõhjus on seotud noorukite tegevuse piiramisega: noored tunnevad, nagu ei arvestataks piisavalt nende isikliku autonoomiaga (Butterworth & Harris, 2002; Smith, Cowie & Blades, 2015). Ühtset mõistet õpilase autonoomia kohta ei eksisteeri, kuid teadaolevalt on autonoomia üks põhivajadus kompetentsuse ja seotuse kõrval, mis eeldab nii õpetaja kui ka õpilase poolset vastutusvalmidust (Elliot, Dweck, Yeager, 2017). Õpetaja saab parandada õpilase isikliku autonoomiat konstruktivistlikku õppimise käsitlemisega, kui annab õpilasele järkjärgult suurema otsustamisõiguse või tegutsemisvabaduse, arvestades sealjuures ka õpilase arengutaset (Haridus- ja Teadusministeerium [HTM], 2018). Autori hinnangul saaks antud õppematerjalide koostamisel arvestada õpilase autonoomiaga valikuvõimaluste andmise ja iseseisva tegutsemise kaudu, mis võimaldaks õpilasele end väljendada paremini isikupäraselt käsitöös. Näiteks eseme kavandamisel saab õpilastele anda loogilisi eluga seotud ülesandeid, mis äratavad huvi ja samas süvendavad iseseisva töö oskust ning arendavad mõtlemist.

Andekus haridussüsteemis

Ühtset andekuse mõistet on keeruline defineerida, kuna andekus on valdkonniti spetsiifiline ja andekuse kontseptsioon muutub ajas ja ruumis. Samas kui inimese potentsiaal avaldub ühes või mitmes valdkonnas, saab seda nimetada andekuseks (Sepp, 2010; Serbak, 2019).

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) järgi määratletakse haridussüsteemis andekust kui erivajadust, kuna tulenevalt andeka õpilase eripärast on vaja teha õppetöös muudatusi või muid kohandusi, milleta tavaolukorras saadaks hakkama. Paljud metakognitsiooni uurinud psühholoogid arvavad, et andekate laste arengus on määrav arenenud baasteadmiste osakaal, mis väljendub selles, et andekate laste teadmised sarnanevad pigem oma eakaaslastest vanemate laste kognitiivsete võimetega. Kuid sama oluline on ka baasteadmiste täiendamine ning kordamine (Barfurth, Ritchie, Irving & Shore, 2009; Sepp 2010). Kuigi Eestis toetatakse

riiklikul tasandil erivajadusega laste haridust, puudub andekate õpilaste arendamiseks terviklik tugisüsteem (Põlda & Aava, 2016).

Praegu kehtiva põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2010) järgi võtab põhikool endale ülesande aidata õpilasel kasvada loovaks, mitmekülgse taustaga isikuks, kes saab hakkama erinevates ühiskonna rollides. Michele Knobel (2017) toob välja mitmete uuritud ingliskeelsete uurimistulemuste põhjal, et loovuse arendamine on oluline, sest loovuse kaudu saab tagada nii ühiskonna kui ka isiklikku heolu ja toimetulekut. Mitmekülgse taustaga isiksuseks arenemisel peab kool looma õpilastele nende arengut toetava positiivse keskkonna, kus arvestatakse nii õpilase huvisid kui ka võimeid (Riigi Teataja, 2010). Põhikooli riiklikus õppekavas (2011) on määratletud nii vaimne, sotsiaalne kui ka füüsiline õppekeskkond. Andeka õpilase potentsiaal ei pruugi ilmnedagi keskmise taseme õppekava kasutamise korral, kuid kooli toetav keskkond saab aidata kergemini märgata andekuse avaldamist haridussüsteemis, sest õpilane on toetavas keskkonnas sotsiaalselt aktiivsem ja huvitatud ning motiveeritud tegevusest ainetunnis. (Sepp, 2010).

Eesti põhiharidus on maailma mastaabis kõrge tasemega ja hariduslik ebavõrdsus madal (Valk, 2019). Kuigi haridussüsteem on mõeldud massidele, siis üha enam pannakse rõhku iga õpilaste individuaalsuse ja ainulaadsuse olulisusele (Tynan, 2004; Eesti elukestva õppe strateegia, 2020). Vaatamata lahenduste olemasolule on mitmetes uuringutes (Põlda & Haava, 2016; Põlda, 2019) selgunud, et praeguses haridussüsteemis võib teatud tüüpi andekus jääda tähelepanuta ja toeta, kuna andekust ei seostata erivajadusega ja andekuse tuvastamiseks puudub Eestis ühtne süsteem. Halliki Põlda (2019) uurimuses selgus, et hariduslikke erivajaduste märkamisel ei jätku tihti õpetajatel piisavalt ressursse (näiteks aega, õppematerjale) eraldi andekatega tegelemiseks. Põlda (2019) soovib põhikooli- ja gümnaasiumiseadusesse sätestada muudatus, mis võimaldaks toetada ja arendada kõigi laste unikaalseid andeid, mille kohaselt võiks olla määratletud selleks vajalikud võimalused, tegevused ja vastutajad. Antud juhul saab öelda, et avastamata või arendamata andekuse tõttu võib jääda kasutamata osa inimkonna potentsiaalset. Kuna peale sünnipärase annete omandab inimene ka oskuseid kogu järgneva elu jooksul, siis on vajalik, et haridussüsteem toetaks annete avastamist ja arendamist. Arvestades haridussüsteemi tugevuste ja nõrkustega ning maailmas toimivate muudatustega, on kolm ekspertrühma pannud kokku visioonidokumendi aastaks 2035. Ekspertide visiooni kohaselt võiks aastaks 2035 haridussüsteem toetada individuaalseid valikuid, õppimine toimiks kui koostöö ja õpetaja roll õpilase haridusteel oleks teejuht / juhendaja. Samuti on üks peamine eesmärk eesti kultuuri ja keele väärtustamine ning ühiskonna sidusus (Valk, 2019).

Hetkel kehtiva põhikooli riikliku õppekava (2021) järgi kannab III kooliastme õpilaste käsitöö ja kodunduse õpetamise ainevaldkond nimetust “Tehnoloogia” (Põhikooli riiklik õppekava [PRÕK], Lisa7, 2011) kus käsitöö ja kodunduse ainevaldkond jaguneb neljaks osaoskuseks. Üks käsitöös õpitav tööliik on tikkimine. Antud kehtiva määrusega on samas dokumendis muu hulgas paika pandud õpetegevuse korraldamine ja kavandamine käsitöö õppeaines. Käsitööõpe põhikoolis baseerub enamasti praktilisel iseseisval tegevusel, mille kaudu omandatakse vajalike praktilisi oskusi ja teoreetilisi teadmisi igapäevaelus toimetulemiseks. Peamine, millele III kooliastmes käsitööõppes tähelepanu pööratakse, on loov disainiprotsess, rahvuslike traditsioonide säilitamine kasutades nüüdisaegset tehnoloogiat tänapäevaseid õppemeetodeid (PRÕK, Lisa7, 2011). Selleks, et sooritada efektiivselt keerulisi liigutusi, sealhulgas käsitöövõtteid, on vaja järjepidevat harjutamist. Harjutamisega arenevad välja liigutusi toetavad füüsilised võimed ja vastupidavus, mis võivad osutada määravaks hiljem elukutse valikul või vastava tegevuse efektiivsemaks muutmisel (Leppik, 2009). Eelnevale tuginedes väidab autor, et käsitööga tegelemine, sealhulgas tikkimisvõtete kasutamine, arendab õpilase motoorseid oskuseid, mis kinnitab käsitöö vajalikkust ainekavas.

Kuigi andekal õpilasel on võimalik ennast teostada ainepõhistel võistlustel, olümpiaadidel, konkurssidel (Sepp, 2010; Heinla, 2020), siis igapäevaselt võib andekas õpilane vajada igavuse tekkimise vältimiseks omas tempos kiiremat programmi läbimist (Tynan, 2004). Käsitöös on võimalik aineõpetajal mitmekesistada ja kohandada andekale või mõnes käsitöö tehnikas/valdkonnas oskuslikumale õpilasele individuaalne kava või anda lisaülesandeid vastavalt õpilase huvile ja vajadusele (Sepp, 2010; Heinla, 2020). Samas diferentseeritud ülesanded andekatele õpilastele peaksid Viire Sepa (2010) hinnangul baseeruma juba omandatud teadmiste põhjal, kuna sellisel kujul ülesehitatud ülesanded võivad stimuleerida uute ideede genereerimist.

Õppimine on loomulik elukestev protsess, mille käigus saadakse kogemusi ja toimub teadmiste, võimete ja oskuste omandamine ning arendamine (Laubre, 2015). Kiire areng tehnoloogias toodab pidevalt uut informatsiooni, mis loob uusi võimalusi karjääri valdkonnas. Seetõttu kuuluvad eluks vajalike oskuste hulka nii eluks kiiresti õppimine ja teadmiste omandamine kui ka võime väljendada oma ideid ning arendada andeid. Oluline ei ole ainult sünnipärased oskused, vaid ka see, kuidas me neid arendame ja rakendame. Andeka õpilase puhul tuleb arvestada talle sobiva õppimise tempoga, et ta ei peaks tundma igavust. Igavuse vältimiseks saab õpetaja õpilastelt aegajalt küsida, mis teda huvitab või millega ta soovib tegeleda (Tynan, 2004).

Enamasti sünnivad kõik lapsed võimetega mõelda, õppida ja areneda (Tynan, 2004). Bernadette Tynan'i väitel seisneb andekate laste geniaalsus võimes korraga õppida ja samal ajal mõelda loominguliselt ja iseseisvalt. Ka Michael Fullan, Joanne Quinn ja Joanne McEachen (2017) on veendunud, et kõik õpilased on võimelised õppima ja haridussüsteem peaks rohkem tähelepanu pöörama kõikide õpilaste annete arendamisele. Samad autorid väidavad, et õppimine toimub kõige paremini siis, kui õppija saab aru ja väärtustab oma tegevust. Õppimine toimub lõputult, kuni on olemas küsimused, mis vajavad vastuseid.

Õppematerjalide struktureerimine

Õppematerjalide koostamise põhitõed

Enamasti on tänapäeval kasutatav õppekirjandus mõeldud haridussüsteemis kollektiivseks kasutamiseks (Abiks õpetajale, s.a.). Kuid õpilase õppetöö mitmekesistamiseks, individuaalseks lähenemiseks ja lisavõimaluste rakendamiseks, näiteks käsitöös, oleks otstarbekas õpetajal koostada ise õppematerjal (Serbak, 2019). Õppematerjali koostamise aluseks võetakse riiklik õppekava. See tähendab, et esmalt tuleb jälgida, millised on eesmärgid vastavas aines riikliku õppekava järgi ning seejärel mõelda, milleks ja kellele on loodav materjal vajalik.

Teadaolevalt on õppematerjali loomine aeganõudev tegevus, sest tuleb arvestada mitmete kriteeriumitega. Näiteks III kooliastmes on üheks rõhuasetuseks õpilase arengutase, erivõimed ja huvid, mis määravad õpiülesannete sisu ja raskusastme (Põhikooli riiklik õppekava, 2011). Huvi tõstmiseks õppematerjalide vastu soovitab Jaan Mikk (2018) illustreerivate materjalide, ajalooliste seikade ja juba tuttava informatsiooni kasutamist, mis võimaldab aktiveerida varasemad teadmisi ning kogemusi. Illustratsioone peetakse õppimist motiveerivaks ja tekstist huvitavamaks, kuid ka siin tuleb arvestada, et illustreerivate materjalide mõte on vaid ilmestada teksti, arendada mõtlemist või esitleda põhilist ideed. Mikk (1995) soovitas eelistada lihtsaid illustratsioone, millel esineb midagi tuttavat ja on seotud tekstiga. Samuti tuleb kasuks, kui õppematerjal on jõukohane, seotud igapäevaeluga ning tekitab eduelamust või positiivsete emotsioonide esilekutsumist. Lihtsa keele reegleid järgides tasuks jälgida ka lause pikkust ja ülesehitust, mõõdukust uute mõistete või terminitega ning selget struktuuri (Mikk, s.a.). Lisaks eelnevale tuleb kehtivas õppekirjanduse esitatavate nõuete (2016) kohaselt õppekirjanduse sisu loomisel jälgida, et see oleks süsteemne, asjakohane, eakohaselt korrektse keelekasutusega ja vastavuses õpilase huviga.

Käesoleva uurimuse õppematerjalide kohaselt peaks ülesannete ülesehitus võimaldama õpilasel töötada omas tempos ja iseseisvalt, mille käigus peaks valmima praktiline töö.

Käesoleva uurimuse õppematerjalide kohaselt võiks valmida vähemalt üks kavand või fragment valgetikandis. Peale õppematerjalide loomist vajab õppematerjal hinnangut ekspertidelt ning võimaluse korral ka mõnelt andekalt õpilaselt.

Õppematerjali struktuuri aspektid

Käesolevas uurimuse käigus valmis õppematerjal rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel III kooliastme andekate ja käsitöös edasijõudnute arendamiseks ja tunni õppematerjali rikastamiseks. Õppematerjali struktuuri ülesehituse esimene etapina annab autor edasi ülevaate õppematerjalist ja õppeprotsessi käigust, vajalikest eelteadmistest ja võimalike uute teadmiste ja oskuste omandamise võimalustest. Uued teemad seostatakse ajaloo ja bioloogiliste teadmistega ning tikkimise tehnikatega, mis aitavad III kooliastme õpilasel omada ülevaadet, oskust väärtustada ja luua seoseid mineviku ning tänapäeva vahelisel eesti kultuuripärandis.

Sepa (2010) soovitusel peaksid andekate õpilaste ülesanded baseeruma varasematel teadmistel, et need stimuleeriksid uusi ideid. Eelnevast lähtuvalt seob autor uue materjali II kooliastmes omandatud tikkimise oskustega. Autor annab teada ka aineõpetajale, et ta arvestaks õpilase võimekusega enne vastava õppematerjali andmist õpilasele iseseisvaks tööks. Samuti annab autor aineõpetajale teada, et õpilane võib vajada abi ülesannete lahtiseletamisel ja uute tehniliste võtete õppimisel. Õppetegevuses jätab autor õpilasele piisavalt valikuvõimalusi, sest Heinla (2020) hinnangul toetab suurem vabadus loovuse arengut. Lisaks õppematerjalide koostamise põhitõdedes esitatud seisukohtadele arvestab autor sisu koostamisel Jaan Mikku (2016) soovitustega iga teema alguses esile tõsta midagi huvi äratamiseks ja jälgida, et struktuuri ülesehitus oleks loogiline ja uued näited ning võrdlused oleksid esitatud vastavalt õpilase arenguastmele.

Käesolevat õppematerjali võib käsitleda iseseisva tööna vastavalt õpilase võimekusele, mille määrab aineõpetaja. Õppematerjal koosneb kolmest osast, kus iga järgnevas osas tõuseb keerukuse aste. Kui esimene osa on enamasti teoreetiline ja sisaldab illustreerivaid fotosid, siis teine osa tutvustab tehnilisi võtteid, mida kasutatakse rahvapärase lillornamentika tikkimisel valgetikandis. Kolmas osa sisaldab uusi keerulisemaid tehnilisi võtteid ning lõpeb kavandamisülesandega. Lisalugemisest saab õpilane ülevaate tikandite kasutamisest eelmise sajandi algul. Lisalugemise eesmärk on anda ideid ja arendada õpilase kujutlusvõimet.

Metoodika

Magistritöö eesmärk oli koostada õppematerjal III kooliastme andekate ja edasijõudnud õpilaste arendamiseks rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel. Töös otsustati kasutada kvalitatiivset uurimisstrateegiat, sest see võimaldab arvesse võtta erinevaid tõlgendusi, uusi aspekte ja uurida ning analüüsida uuritava kavatsusi või eesmärke (Kalmus, Masso & Linno, 2015). Magistritöö uurimisprobleemina toodi välja vähene õppematerjali olemasolu andekale õpilasele rahvuslikus võtmes käsitöö valdkonnas. Uurimuses kasutati tegevusuuringut, mille tulemusena valmis õppematerjal. Õppematerjali teema aluseks võeti disainiprotsessi kajastamine käsitöös tänapäevaste õppemeetoditega.

Valim

Valimi moodustamise strateegia on sihipärane ja mugavusvalim. Sihipärase valimi puhul kasutatakse ka teisi nimetusi — eesmärgipärane, ettekavatsetud, tahtlik valim. Antud valimi puhul valib uurija ise esimese rühma valimi liikmed vastavalt oma teadmistele või kogemustele. Eesmärk on leida populatsiooni kõige tüüpilisemad esindajad (Rämmer, 2014; Õunapuu, 2014). Mugavusvalimi uuritavad on need, keda on lihtne uurimusse saada (Rämmer, 2014).

Valimi esimese rühma moodustasid kümme eksperti. Ekspert antud uurimistöös on II-III kooliastme käsitöö ja kodunduse õpetaja, kelle töökogemus on viis või rohkem tööaastat vastava aineõpetajana. Uurimuses osalenud eksperdid valisid võimalusel oma III kooliastme õpilaste hulgast välja teise rühma esindaja ehk andeka õpilase. Uurimuses osalenud ekspertide ja õpilaste taustaandmetest on välja toodud tabelis 1. Lähtudes teadustööde eetikakoodeksist (2002) on uurimuses konfidentsiaalsuse tagamiseks eksperdid tähistatud tähe ja numbriga (näiteks E1, E2 jne). Lisaks on tabelis välja toodud ekspertide töökogemus aastates ja õpilaste järjestuse number ning klass, milles nad uuringus osalemise ajal õppisid

Tabel 1. Valimisse kuuluvate intervjueeritavate taustaandmed

Ekspert	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	E10
Töökogemus (aastates)	19	13	17	30	35	21	37	5	20	30
Andekas õpilane (õpilane/klass)	1/7.	2/8.	3/8.	4/9.	5/8.	—	6/9.	7/8.	—	8/9.

Valimisse kuuluvate ekspertide leidmiseks postitati teated käsitöö ja kodunduse õpetajate ning käsitöö seltside sotsiaalmeedia gruppidesse. Soovi avaldas vaid üks õpetaja, teised leiti gruppides väljapakutud soovitude kaudu. Kirjavahetuse teel võeti ühendust neljateistkümne õpetajaga, kellele tehti ettepanek osaleda uurimuses eksperdina. Nõusoleku andsid kümme õpetajat. Kirjavahetuses anti ka teada, et sooviti leida III kooliastme andekaid õpilasi, kes vaatavad läbi õppematerjali ning vastavad neile mõeldud intervjuu küsimustele tagasiside saamise eesmärgil. Kirjalik tagasiside tuli viielt õpilaselt ja kolme õpilase tagasiside andsid edasi eksperdid intervjuu ajal suuliselt. Intervjuudest selgus, et ekspertide töökogemus käsitöö ja kodunduse õpetajana oli alates viiest kuni kolmekümne seitsme tööaastani. Õpilaste rühmas esines valdavalt kaheksanda klassi õpilasi, kuid oli ka kaks üheksandast ja üks seitsmendast klassist.

Andmekogumine

Andmete kogumise meetodiks valiti poolstruktureeritud intervjuu, sest võrreldes teiste meetoditega võimaldab poolstruktureeritud intervjuu täpsemat, vahetut ja sügavamalt lähenemist ning võimaldab soovi korral ka andmeid täiendada (Virkus, 2016).

Intervjuu kava koostati tuginedes kolmele uurimisküsimusele, mis kooskõlastati juhendajaga. Uurimisküsimused olid: “Millise hinnangu annavad eksperdid uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?”, “Kas antud õppematerjal on sobilik andekatele õpilastele lisamaterjalina iseseisvaks tööks?” ja “Millise hinnangu annab andeks õpilane/edasijõudnu käsitöös uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?”. Intervjuu kava koos küsimused on välja toodud lisas 1.

Intervjuu kava koosnes neljast teemaplokist. Esimese ploki küsimused olid sissejuhatavad, et soodustada intervjuueeritava kohanemist ja tekiks mugavustunne. Näiteks uuriti, kui kaua on ekspert täatanud käsitööõpetajana. Teise ploki küsimused pidid andma ülevaate eksperdi hinnagust uurimuse käigus valminud õppematerjalile. Näiteks uuriti ekspertide hinnangut õppematerjali üleehitusele. Teise ploki küsimuste vastustest selgus ka õppematerjali tugevused ja kitsaskohad. Kolmanda ploki eesmärk oli välja selgitada, kas antud õppematerjal sobib III kooliastme andekale õpilastele iseseisvaks tööks. Neljas plokk oli mõeldud valimisse kuuluvatele õpilastele, et välja selgitada nende hinnang õppematerjalile. Näiteks küsiti andekatelt õpilastelt, mida uut nad leidsid õppematerjalidest ja kas õppematerjali sisaldavad ülesanded olid arusaadavalt ülesehitatud. Intervjuu jooksul esitati ekspertidele kolmteist ja andekatele õpilastele kaheksa põhiküsimust. Vajadusel esitati intervjuu käigus ka toetavaid küsimusi.

Peale õppematerjali valmimist ja ekspertidega ühenduse võtmist otsustastati läbi viia prooviintervjuu. Prooviintervjuu eesmärk oli uurimuse usaldusväärsuse tõstmine, intervjuu kava sobivuse testimine ja intervjuule kuluva aja väljaselgitamine. Prooviintervjuu käigus selgusid õppematerjali nõrgad kohad, mille põhjal tehti esialgsed muudatused struktuuris — moodustati jaotussüsteem. Kuna muutused ei mõjutanud õppematerjali sisu, siis jäeti prooviintervjuu tulemused eksperthinnangute arvestusse.

Intervjuud viidi läbi eelnevalt koostatud kava alusel. Intervjuu alguses tutvustati uurimuse eesmärki, teavitati eksperte soovist salvestada vestlus ja kinnitati eksperdi anonüümsust ning konfidentsiaalsust. Samuti anti teada, kus kuidas kasutatakse intervjuu käigus saadud andmeid. Intervjuud viidi läbi veebikeskkondades Microsoft Teams või Google Meet. Kaks eksperti avaldasid soovi intervjuu küsimustele vastata kirjalikult. Lühim intervjuu salvestuse pikkus oli 47 minutit ja pikim 95 minutit. Uurimuses kasutati ka uurimispäevikut, kuhu kanti sisse uuringus osalejate andmed, kohtumised ja isiklikud märkmed.

Andmeanalüüs

Käesolevas uurimuses kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi ja meetodina induktiivset lähenemist. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab uuritavast tekstist saada terviklik ülevaade ja vajadusel saab muuta analüüsi käiku ning arvuliste näitajate asemel otsitakse seoseid koode ja kategooriate kaudu. Induktiivne lähenemine aga toob kõige paremini esile uurimuses osalejate tõlgendused ja maailma mõistmise (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Andmeid analüüsiti etappidena: transkribeerimine, kodeerimine ja kategooriate moodustamine.

Transkribeerimine. Kuna uuritavatele anti valida, mil viisil nad soovisid intervjuus osaleda, siis kasutati mitut failide salvestamise viisi: telefoni häälesalvestus ja Microsoft Teams. Salvestised ja kirjalikud vastused koguti Google Drive keskkonda, et vajadusel oleks võimalik neid üle kuulata. Transkribeerimise abivahendina kasutati veebipõhist kõnetuvastusprogrammi aadressil <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>. Failide korrigeerimiseks vormistati need Word dokumentideks, milles kasutati kirjastiili Time New Roman, kirja suuruseks määrati 12 ja rea vaheks 1,5. Transkriptsiooni teksti kogumaht oli 108 A4 lehekülge.

Kodeerimine. Pärast transkribeerimist salvestati failid txt laiendiga failideks, et kodeerimiseks kasutada kvalitatiivse sisuanalüüsi andmetöötlust toetavat programmi QCMap. Analüüs sooritati küsimuste kaupa, kus märgiti ära tekstist leitud uurimisküsimusele vastavad tähenduslikud üksused (lause, lõik, lõigu osa). Tähenduslikest üksustest moodustati kood. Kalmus jt (2015) andmetel on kood märksõna, millega

tähistatakse tekstilõike. Kodeerimisega tuuakse esile peidetud süvatähendused. Lisast 2. leiate väljavõtte QCAmapi programmiga kodeerimisest.

Kategooriate moodustamine. Kategooriaks nimetatakse uurija poolt loodud analüütilist üksust, mis koosneb koodidest (Kalmus et al., 2015). Esialgselt eristus esimese uurimisküsimuse juures 32 koodi, mis jagunesid 6 alakategooriaks ja 2 peakategooriaks. Teise uurimisküsimuse puhul eristus 12 koodi ja 2 kategooriat ning kolmanda uurimisküsimusest eristus 15 koodi ning tekkis 3 kategooriat. Pärast intervjuude kodeerimist laeti alla QCAmapi programmis väljavõtte kõikidest koodidest Exceli tabelina. Tabelis välja toodud kodeeritud tekstilõike ja muu informatsiooni kasutatakse tulemuste kirjelduses. Intervjuudest saadud tulemused esitatakse uurimisküsimuste kaupa uurimuse käigus koostatud õppematerjali järel.

Tulemused

Magistritöö tulemusena valmis õppematerjal põhikooli III kooliastme andekatele ja edasijõudnud õpilaste arendamiseks rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel. Õppematerjal koosneb sisukorrast, sissejuhatuses, kolmest osast ning lisalugemisest. Materjali teksti ilmestavad illustratsioonid ja ülesanded on koostatud eesmärgiga materjali kinnistamiseks ning kordamiseks. Küsimused on esitatud huvi tekitamiseks materjali vastu. Õppematerjalis kasutatud font on Lato, teksti kirja suurus 12 ja reavahe 1,5. Struktuuri ülesehituses on teksti ilmestamiseks kasutatud erinevaid värvusi. **Õppematerjal on kajastatud lisa 3.**

Intervjuude esimeses plokis selgus ekspertide enam levinud arvamus, et andeka õpilase tunnused käsitöös on: motiveeritud, tunneb huvi ja on pühendunud tegevusele; tuleb uute teemadega kiiresti kaasa; tööd on mahukamad; leiab kiiresti iseseisvalt lahendusi; tihti paistab silma suuremate eelteadmiste poolest. Järgnevalt esitatakse eelnevalt kirjeldatud õppematerjali intervjuuerimise tulemused uurimisküsimuste kaupa.

Ekspertide hinnang uurimistöö raames valminud õppematerjalile

Esimese uurimisküsimuse kaudu sooviti teada eksperthinnangut käesolevas töös valminud õppematerjalile rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel. Materjal jaotati kaheks peakategooriaks: õppematerjali ülesehitus ja soovitusel muudatusteks.

Õppematerjali ülesehitus

Õppematerjali tugevused. Ekspertide üksmeelsel hinnangul sobib materjal andekale õpilasele. Mõningatel juhtudel saab aineõpetaja antud õppematerjali kasutada ka kogu klassis, kui valib välja vastava teema. Osad eksperdid kinnitasid, et said antud materjalidest uusi ideid oma tunni läbiviimiseks. Tugevusena toodi eraldi välja huvi tekitava pildimaterjali olemasolu, selge vormistus, lihtsalt loetava teksti olemasolu, lõiming ajaloo ja loodusainetega ning materjali etappideks jaotumine. Samuti toodi välja, et võrdlusmomendi olemasolu soodustab kaasamõtlemist. Nii mõnigi ekspertidest rõhutas, et materjali tugevus on rahvusliku omapäraga sidumine.

Õppematerjal on mahukas ja informatiivne. Hea, et on kirjutatud ajaloost ja on toodud skemaatilisi näiteid ja on pildimaterjal juures, kõik see toetab arusaamist töö keerukusest, lõpp-töö väljanägemisest. (E8)

Tugevus on see, et sa oled ju korjanud väga palju materjali kokku. /.../ (E9)

Väga loogiline ülesehitus ja just see, et sellised põnevad faktid sinna vahele põimitud ja teist värvi kasutatud ja need ülesanded. /.../ (E11)

Õppematerjali kitsaskohad. Üksikute kitsaskohtadena toodi välja, et materjalil võiks olla eraldi sisukord selleks, et oleks võimalik paremini ülesande lehekülgi üles leida. Samuti soovitati tekstide lõppu kirjutada kokkuvõtte või kokkuvõtvad küsimused, mille järgi iseseisvalt õppiv õpilane saaks teostada enesekontrolli. Mõned arvasid, et materjali tekstiline osa on liiga mahukas. Paljudele õpilastele on tänapäeval teooria osa vastumeelne. Samal ajal toodi välja, et see, keda materjal huvitab, loeb ka lõpuni. Kuigi õppematerjal koosnes erinevate raskusastmetega osadest, siis esines ka arvamus, et esimene ülesanne on liiga lihtne. Raskusastme tõstmiseks soovitati siduda teema näiteks mõne kaardirakendusprogrammiga. Lisaks esines küsimus, et miks ma ei ole õppematerjali lisanud ühtegi tikkimise teemalist videot.

Hinnang lisalugemisele. Lisalugemine sai positiivse hinnangu. Ühe positiivse põhjusena toodi välja, et lisamaterjal paneb mõtlema mineviku eluolule ja tekitab veel rohkem huvi teatud ajastu käsitööajakirjade vastu.

Annab juurde minu arust, et kui lapsel on huvi ja näiteks mulle endale hirmsasti need igasugused vanad Mareti asjade meeldivad, ... et tekitab veel mõtteid ja veel rohkem võib-olla tahet vaadata. (E1)

Veel peeti lisalugemise kasutamist vajalikuks tunnis hetkedel, mil mõnel õpilasel ei ole käeliseks tegevuseks valmisolekut või sobivat tuju, aga on valmis näiteks lugema. Lisalugemine täidab eesmärgi, kui õpilane leiab sealt edasise tegevuse jaoks mõtteid ja saab

rohkem infot tikandite kasutamise kohta. Õpilane võib lisalugemise osast saada kinnituse, kuidas siduda näiteks lilltikandi tikkimist tänapäevasel viisil.

Andeka ja tavaõppe õpilase õppematerjalide erinevused. Selleks, et mõtestada lahti erinevused, oli vaja aru saada andeka õpilase eripärast, miks peaks tema materjal erinema tavaõppe õpilase omast. Selgus, et andekas õpilane on väga vastuvõtlik lisaväljakutsetele, saab käeliste tegevustega kiiremini valmis, on tihti iseseisvam, talle sobib juhendi järgi tegutsemine. Eelnevatest omadustest lähtuvalt otsustasid eksperdid, et antud õppematerjal sobib andekale õpilasele iseseisvaks tööks III kooliastmes. Ekspertide hinnangul sobib antud materjal ka tavaõppe õpilasele õpetaja juhendamisel, kui õpilane on teemast huvitatud. Nii mõnigi ekspert arvas, et antud materjal sobib kaheksanda klassi õpilasele loovtööks ja oleks abiks üheksanda klassi õpilasele suurema töö kavandamisega. Õppematerjali erinevus sõltub väga palju õpilasest endast. Intervjuu käigus selgus ka arvamus, et mõni väga töökas, kuid mitte nii osav või andekas võib saavutada häid tulemusi käsitöö valdkonnas. Samas toodi välja, et andekal õpilasel võiks olla rohkem valikuvabadust.

Valikuvabadust, ja et suuruse vahe ja mahu vahe on kindlasti, et aga sa pead kindlasti teadma, et see õpilane on võimeline, eksju. (E2)

Soovitused muudatusteks

Üldmaterjalidele. Intervjuu käigus anti ka soovitusi, mida autor võiks teha teisiti. Näiteks võiks mõistetest koostada töölehti, tuua sisse rohkem näiteid lilltikandist, olemas võiks olla ka õpetus mustri kandmisest kangale. Ühiselt arvati, et muudatusi tuleks siiski teha õpilase omapäradest lähtuvalt. Arvestades distantsõppe võimalusega võiksid kirjalikult täidetavad ülesanded olla lahendatavad nii paberil kui ka digitaalselt. Võimalusel kasutada videomaterjale, seostada teooriat mõne mänguga, koostada tabeleid või temaatilisi töölehti, millele õpilane saab panna hiljem mapi vahele.

/.../ ristsõna on väga hea ka, no kõik erinevad variandid võivad siin olla ... kuna meil on üks tikkimismasin, siis õpilased kavandavadki ühe oma töö ka tikkimismasinale ja teise tikivadki käsitsi pistetega selle oma eseme peale ära. /.../. (E3)

Kui mõni ekspert soovitas näiteks lisada rohkem pilte võrguliste täite pindade kohta, siis oli ka neid, kes olid kogu materjali ülesehitusega väga rahul ja soovitasid kõik jätta samasse seisu.

Kavandamis- ja disainülesannetele. Üldiselt hindasid eksperdid kavandamis- ja disainülesandeid sõnastuse poolest selgelt arusaadavaks, tegevus oli punktadena välja toodud.

Kavandite ülesanded on piisavalt hästi üles ehitatud pärandkultuurile toetavana. Soovitati ka arvestada, et juba kavandi väljamõtlemisele ja planeerimisele võib kuluda terve paaristund.

/.../ aga ütlen ausalt, et selle kavandamise peale, kui on paaristunnid, siis üks paaristund läheb ikka ära. Sest laps mõnikord istub, ei suuda värve valida, ta proovib ühtesid ja teisi /.../. (E9)

Nii mõnigi ekspertidest lisas, et tema kasutab enne kavandamisülesannet ohtralt visandamist. Samas võib visandamise siduda ka kunsti tunniga.

Veel soovitati varuda enne ülesande andmist erinevaid lillornamentide motiive õpilastega läbi joonistamiseks, juhul kui on soov aega kokku hoida. Ühe mõttena toodi välja, et kindlasti tasub õpilasega arutleda ka tööproovi või töömahu suurusest enne tegutsema asumist. Eelnevalt, enne ülesande andmist, tasub õpilasega läbi rääkida, kuidas õpilane ülesandest aru sai. Ühe soovitusena pöörati tähelepanu inspiratsioonikaardi koostamisele. Soovitati anda kindlaid veebiaadresse või raamatuid rohke pildimaterjaliga ning neid keskkondi uurida ühiselt kogu klassiga, et info kogumine ei valguks liialt laiali.

Ülesande 6 juures ma Pinteresti ei mainiks, vaid suunaks õpilast konkreetset raamatut või veebilehte uurima. Pinterest on küll hea pildi materjali poolest, aga ka väga laialivalgus ja pole õppematerjal, millele võiks toetuda. (E8)

Sobivus lisamaterjalina andekale õpilasele iseseisvaks tööks ekspertide hinnangul

Teise uurimisküsimusega sooviti teada, kas uurimuse raames valminud õppematerjal sobib andekale õpilasele iseseisvaks tööks. Ekspertidid tõid välja põhjuseid, miks õppematerjal on sobilik lisamaterjalina iseseisvaks tööks, kuid leidsid ka mõned takistused ja andsid soovitusi.

Sobib andekale õpilasele iseseisvaks tööks. Positiivne külg just lisamaterjalina antud õppematerjalil on erinevate raskusastmete olemasolu, mahukus, saab valida eri tehnikate ja ülesannete vahel. Sobib kasutamiseks ka diferentseeritud ülesannetena tunnis. Peamise sobivuse põhjusena leidsid eksperdid, et andekas õpilane on üldiselt materjali läbitöötamisel iseseisvam ja tal reeglina võivad olla ka mingid eel- või lisateadmised. Kui tal neid ei ole, aga vajab, siis õpib kiiresti selgeks. Veel ühe põhjusena toodi välja, et andeka õpilase huvi tegevuse vastu soodustab iseseisvat materjali läbitöötamist.

/.../ oleneb lapse huvist ja kui laps haarab millestki kinni, siis järelilikult õpetaja annab talle nii palju rohkem, kui ta jõuab teha või vastavalt õpilase vajadusele ja soovidele. (E3)

Takistused. Kui osad eksperdid olid väga kindlad, et andekas õpilane III kooliastmes on võimeline lisana antud õppematerjalile kõigis kolmes klassis läbima, siis oli ka neid, kes kahtlesid näiteks seitsmenda klassi õpilase võimekuses. Samuti toodi välja, et ka andekatel

õpilastel ei pruugi olla antud õppematerjali läbimiseks kõiki vajalikke eelteadmisi ja sel juhul vajab ka andekas õpilane õpetaja juhendamist. Intervjuude käigus ilmnes veel asjaolu, et on ka käsitöö õpetajaid, kelle võib puudu jääda teadmisi tikkimistehnika võtetes, kuid kes on tugev näiteks õmblemises ja seetõttu jääb tikkimise õpetamine algtasandile. On ka võimalus, et tikkimisega tegeletakse ainult II kooliastmes, kuna hiljem ei ole selleks lihtsalt aega.

Ma näiteks III kooliastmes tikkimist enam ei teegi. Kui, siis üheksandas klassis annan palju vabadust, õpilane valmistab loomingulise eseme ja valib ise tehnika. Näiteid toon küll, tikkimisest ka. (E7)

Andekate õpilaste hinnang uurimistöö raames valminud õppematerjalile

Tekitas huvi ja oli motiveeriv. Enamus andekatest õpilastest pidasid kõige huvitavamaks esimest osa, mis kirjeldas lilltikandi jõudmist ja levikut Eestisse. Nii mõnegi jaoks oli kogu materjal uudne.

Meeldis kõige rohkem see taimtikandi ajalugu, see tundus kõige põnevam. /.../. Tegelikult kogu materjal. (õpilane 1)

/.../ Huvitav on teada asjade ajalugu ja stiilid, kuidas need mõjusid, /.../. (õpilane 3)

Välja toodi huvi võrguliste pindade tikkimise vastu. Kui ühele õpilasele tundus seletus ja tegemine lihtne, siis teine oli väga motiveeritud, kuid soovis põhjalikumat teksti lahtiseletamist või juhendamist. Samuti pöörati tähelepanu tikkimisskeemidele.

Õppematerjali vormistuslik pool. Enamasti pidasid õpilased teksti lihtsaks, loetavaks ja huvitavaks, see andis nende sõnul juurde lisateadmisi. Esines ka arvamusi, et teooria osa võiks olla lühem. Väga oluliseks peeti illustratsioone.

Pildid toetasid palju, kohe parem ettekujutus tekkis. /.../ Jah, väga põhjalik minu arvates. Saan aru tekstist ja ülesannetest. (õpilane 8)

Toetasid väga palju. /.../ (õpilane 7)

Ülesannetest lahendati enamasti esimesed kaks, kuna nende sooritamiseks kulus vähem aega ja olid õpilastele lihtsamad. Kõik kinnitasid, et ülesanded tunduvad huvitavad ja nad on valmis neid ka süvitsi uurima ning tegema. Tehnilisi võtteid vajavate ülesannete juures tõdes nii mõnigi, et vaja oleks pisteid meelde tuletada, või mõnda ei olegi varem õppinud. Ka öeldi, et enne suurema töö tegemist tahaksid nad tööproovi peal harjutada pisteid.

Pooled arvasid et vajavad tehniliste võtete sooritamisel juhendamist.

Kui praktiliselt midagi tegema hakata, siis vajan kindlasti õpetaja abi, et kas ma valin ikka õiged materjalid ja teen töövõtteid õigesti. (õpilane 5)

Intervjuudest selgus, et andekad õpilased leidis materjalist ka mõned kitsaskohad.

Ei jõudnud hetkel ülesandeid väga lahendada, aega ei olnud. Aga joonised olid head.

(4)

See oli nagu õpiku tekst, aga ülesannete tegemiseks ma oma mõtteid üles ei kirjutaks, ei näe selle mõtet. (õpilane 6)

Lisalugemine. Materjali lõpus välja pakutud lisalugemise võimalusse suhtusid kõik andekad õpilased üksmeelselt positiivselt ja pidasid seda arendavaks lugemiseks, mida on parem käsitleda näiteks lõikude kaupa.

See on hariv, aga üldiselt on kokku palju materjali, mida läbi töötada. (õpilane 4)

Õppematerjali lisalugemine oli huvitav ja andis uusi teadmisi. (õpilane 5)

See on okei. Saab teada palju uut sealt. (õpilane 7)

Arutelu

Käesoleva magistr töö uurimisprobleemiks on õppematerjalide vähesus käsitöös rahvuslikus võtmes tikkimise valdkonnas just andekatele ja edasijõudnud õpilastele. Järgnevas arutelus käsitletakse uurimuse olulisemate tulemuste üle.

Käesoleva uurimuse teooriale tuginedes selgus, et uurimistulemused vastavad püstitatud uurimisküsimustele. Uurimisküsimustele saadi vastuseks, et valminud õppematerjal sobib kasutamiseks andekatele ja edasijõudnud õpilastele. Nagu on välja toonud Mikk (2016; 2018), leidis ka käesolevas töös kinnitust teadmine, et õppematerjali koostamisel on oluline loogiline struktuuri ülesehitus, illustratsioonid ja õpilase arengu tasemele vastavad ülesanded.

Sarnasused. Antud uurimistulemuste põhjal saab väita, et huvitavat ja uudset teksti loetakse huviga isegi siis, kui see tundub esmalt liiga pikk, mida kinnitab ka Laubre (2015) väide, et õppeprotsessis on üks olulisemaid õpilase enda tahe tegeleda uue materjaliga. Sarnaselt Serbakile (2019) leidsid ka eksperdid, et käsitööõpetajad koostavad võimalusel või vajadusel andekatele ja edasijõudnud õpilastele lisamaterjale õppetöö mitmekesistamiseks ja individuaalseks lähenemiseks. Samuti sai tulemuste põhjal kinnitust arusaam, et lisavõimaluste pakkumine sõltub nii õpetaja ajaressursist kui ka tema oskustest ja teadmistest (Põlda, 2019; Serbak, 2019). Eelnevat kinnitab asjaolu, et intervjuude käigus avaldasid soovi ja küsisid luba õppematerjalide kasutamiseks oma tundides pooled uuringus osalenud ekspertidest.

Sarnaselt Elliotile jt (2017) leidsid ka eksperdid, et andekale õpilasele on oluline autonoomia andmine näiteks valikuvabaduse näol. Samuti olid eksperdid samal arvamusel Tynan'iga (2004), kes andekas õpilane läbib kohustusliku programmi kiiremini oma eakaaslastest. Ekspertide hinnangul lahendavad nemad käsitööõpetajatena sellise olukorra kas

lisamaterjalide või mahukama ülesande andmisega ja mõningatel juhtudel ka individuaalse õppekava koostamisega. Sama lahendust pakkusid välja ka Viire Sepp (2010) ja Eda Heinla (2020).

Erinevused. Kuigi enamus ekspertidest hindasid õppematerjali sobivaks iseseisvaks tööks, siis osade ekspertide ja enamuse andekate õpilaste hinnangul vajab õppematerjal enne iseseisvat käsitlust õpetaja juhendamist. Üks ekspertide ja õpilaste hinnangu tulemuste erinevuse põhjus võib olla õpilaste ebakindlus uue materjaliga hakkama saamisel, sest uurimuses osalenud õpilastele võib esineda ealiselt iseloomulik kõikuv enesehinnang (Butterworth & Harris, 2002; Eccles & Roeser, 2011). Ekspertid väitsid, et andekatele õpilastele mõeldud õppematerjal sobib ka kohandatult või valikuliselt tavaõpilasele, kuid tihti puudub kõigile võrdse tähelepanu pööramiseks näiteks ajaressuss, mida kinnitavad ka Põlta (2019) uuringud.

Kokkuvõte. Magistritöö uurimisprobleem sai kinnitust, et käsitöö valdkonnas on jätkuvalt puudu piisavalt õppematerjale andekatele õpilastele. Arutelu tulemusena selgus, et käsitööõpetajad kasutavad meelsasti juba valmiskujul kellegi teise poolt koostatud materjale või pööravad rohkem tähelepanu käsitöö- ja kodundus tundides valdkonnale, milles on nad ise kogenumad. Tulemustest lähtuvalt selgus ka, et igale õpilasele tuleb läheneda individuaalselt ja õppematerjali koostamisel peab õpetaja arvestama õpilase eelnevate oskuste ning baasteadmistega (Barfurth, Ritchie, Irving & Shore, 2009; Sepp 2010).

Piirangud. Õppematerjal on mõeldud andekale õpilasele iseseisvaks tööks. Seekord ei hinnatud uurimuses tulemuste põhjal mil viisil said andekad õpilased hakkama käelist tegevust nõudvate ülesannetega. Kõige olulisemaks piirajaks ja tulemuste mõjutajaks kujunes ajapiirang.

Tulemuste rakendamisvõimalused. Käesolevat õppematerjali saab kasutada tervikuna kui ka osade kaupa. Lisaks saab aineõpetaja kasutada õppematerjali muutes osaliselt vastavalt õpilase vajadusele ja oskustele. Samal viisil on võimalik käesolevat õppematerjali kasutada huviringis või valikainena gümnaasiumiastmes. Samuti näeb autor võimalust kasutada õppematerjali eraldiseisvalt koolitusmaterjalina täiskasvanutele.

Soovitused edasiseks tegevuseks. Järgnevate sammudena plaanib autor rakendada mõningaid muudatusi, mida soovitasid eksperdid intervjuude tulemusena. Näiteks ekspertide hinnangul võiks mahukal õppematerjalil olla omaette sisukord ja teema lõpus enesekontrolli küsimused. Edaspidi võiks koostada käesolevast materjalist ka digitaalse versiooni.

Tänuõnad

Tänan kõiki, kes aitasid kaasa minu magistritöö valmisele algusest kuni lõppfaasini. Tänan toetuse, motiveerimise ja kogemuste jagamise eest oma lõputöö juhendajat, magistritöö seminari õppejõudu ja kursusekaaslast. Samuti olen tänulik abi eest oma pere liikmetele.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Küllli Sari

12.05.2022

Kasutatud kirjandus

- Abiks õpetajale (s.a.)*. <https://www.teaduskool.ut.ee/et/andekus-voimekus/abiks-opetajale#pealkiri1>
- Barfurth, M. A., Ritchie, K. C., Irving, J. A., & Shore, B. M. (2009). A metacognitive portrait of gifted learners. *In the International handbook on giftedness* (pp. 397-417). Springer, Dordrecht.
- Butterworth, G., & Harris, M. (2002). *Arengupsühholoogia alused*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of research on adolescence*, 21(1), 225-241.
- Eesti teadlaste eetikakoodeksi kaaskiri* (2002). <https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2020/06/eetikakoodeks2002.pdf>
- Elliot, A. J., Dweck, C. S., & Yeager, D. S. (Eds.). (2017). *Handbook of competence and motivation: Theory and application*. Guilford Publications.
- Fullan, M., Quinn, J., & McEachen, J. (2017). *Deep learning: Engage the world change the world*. Corwin Press.
- Haridus- ja Teadusministeerium (2018). *Õpikäsitus*. <https://www.hm.ee/et/opikasitus>
- Heinla, E. (2020). Lapse loovuse hoidmine ja arendamine. *Tartu: Atlex*.
- He, W. J., & Wong, W. C. (2015). Creativity slump and school transition stress: A sequential study from the perspective of the cognitive-relational theory of stress. *Learning and Individual Differences*, 43, 185-190.
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Knobel, M. (2017). Remix, literacy and creativity: An analytic review of the research literature. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 5(2), 31-53.
- Laube, R. (2015). *Loomulik õppimine toetudes uudishimule ja huvile*. Keila: Meistrite Kool, ([Pärnu]: Gutenbergi Pojad).
- Leppik, M. (2018). Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf
- Lapse arengu ABC: teismeline (2015). *Minu laps.ee* <https://www.minulaps.ee/pedagoogilised-lahenemised/lapse-arengu-abc-teismeline>
- Leppik, P. (2009). *Õpetajatöö seoses tundide analüüsiga*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Lindgren, H. C., Suter, W. N., & Voorhees, L. L. (1994). *Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas*. Tartu Ülikool.
- Mikk, J. (s.a.). Lihtsa keele reeglid. <https://kodu.ut.ee/~jaanm/keelereeglid.htm>
- Mikk, J. (1995). Some guidelines for illustrating textbooks. *Family and Textbooks*. Tartu: University of Tartu.
- Mikk, J. (2018). *Õppekirjanduse koostamine. Loenguslaidid*.
https://docs.google.com/presentation/d/1J_jMQDQUQUXFuRXcfIsDz7ixHBprsf52Yn4rv9DE2SQ/edit?usp=sharing
- Mikk, J. (2016). *Õppematerjali struktuur. Loenguslaidid*.
<https://docs.google.com/presentation/d/1f3x3IaALJZGTZrWLXRTvFOvr260aoZwLKvOwMIPGPd4/edit?usp=sharing>
- Pink, A., Teder, K. (2015). Tikkimine. Väike Rahvarõiva õpetus. Saara kirjastus.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2010). RT I, 16.06.2020, 12.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/116062020012>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011). RT I, 23.04.2021, 10.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021010>
- Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 7. (2011).
<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1290/8201/4020/1m%20lisa7.pdf#>
- Põlda, H., & Aava, K. (2016). Andekuse kui haridusliku erivajaduse tähenduse konstrueerimine Eesti muutunud õpikäsituse kontekstis. *Estonian Journal of Education/Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2).
- Põlda, H. (2019). *Halliki Põlda uuris oma doktoritöös arusaamu andekusfenomenist*.
<https://www.tlu.ee/teadus/uudised/halliki-polda-uuris-oma-doktoritoos-arusaamu-andekusfenomenist>
- Sepp, V. (2010). Andekusest ja andekatest lastest. *Tartu: Atlex*.
- Serbak, K. (2019). Andekad Eesti hariduses. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Smith, A. (2007). *Wealth of Nations*. New York: Cosimo Classics. Statistikaameti andmebaas.
<http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>
- Smith, P. K., Cowie, H., & Blades, M. (2015). *Understanding children's development*. John Wiley & Sons.
- Thorndike, E. L. (1910). The contribution of psychology to education. *Journal of Educational Psychology*, 1(1), 5.
- Tynan, B. (2004). *Your Child Can Think Like A Genius*.

- Valk, A. (2019). Tark ja tegus Eesti 2035. *Kolme ekspertrühma visioonidokumentide kokkuvõte*.
- Virkus, S. (2016). Intervjuu liigid.
https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/intervjuu_liigid.html
- Vunder, E. (1983). Eesti rahvuspärase taimtikandi ajaloolise arengu põhijooni. *Eesti ENSV teaduste toimetised*, 32(3), 236-253. Eesti Teaduste Akadeemia toimetised.
Ühiskonnateadused = Известия Академии наук Эстонии. Общественные науки
1983, 32.kd., nr.3 | ETERA
<https://www.etera.ee/zoom/47800/view?page=61&p=separate&tool=info&view=0,0,220,3795>
- Õppekirjandusele esitatavad nõuded, õppekirjanduseretsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad miinimumnõuded ning riigi poolt tagatava minimaalse õppekirjanduse liigid klassiti ja õppeaineti (2016). RT I, 29.03.2016,1
https://www.riigiteataja.ee/akt/129032016001?dbNotReadOnly=true&RIIGITEATAJA_ADDRESS=https%3A%2F%2Fwww.riigiteataja.ee&RIIGITEATAJA_ADDRESS_HALDUS=https%3A%2F%2Fwww.riigiteataja.ee
- Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. *Tartu: Tartu Ülikool*, 212. Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. <https://samm.ut.ee/valimid>

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava

Töö eesmärk:

Koostada õppematerjal III kooliastme andekate ja edasijõudnud õpilaste arendamiseks rahvusliku käsitöö ja disaini valdkonnas valgetikandi näitel.

Eesmärgi saavutamiseks püstitatud küsimused:

(Sulgudes on põhiküsimusi täiendavad küsimused)

I plokk

Sissejuhatus

1. Kui kaua olete töötanud käsitööõpetajana?
2. Kui palju olete kohanud töökogemuse jooksul III kooliastmes andekaid õpilasi?
3. Milliste tunnuste järgi tunnete ära andeka õpilase?

II plokk

Millise hinnangu annavad eksperdid uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?

1. Millised on Teie arvates õppematerjali tugevused? (Motiveeriv, huvi tekitav)
2. Millised on Teie arvates õppematerjali kitsaskohad?
3. Mida arvate õppematerjali ülesehitusest? (Kas see on loogiliselt ülesehitatud?)
Häälestumine, sisu, kinnistamine - Materjali detailsus, lõiming teiste teemadega/ainetega, näiteid elust, õpitu rakendamine, kordamine, mõisted vajalikud?)
4. Milline peaks Teie arvates olema andeka õpilase õppematerjali erinevus võrreldes õppekava järgi õppivate materjalidega? (Kas käesolevas materjalis on erinevusi märgata?)
5. Kas käesolev õppematerjal toetab piisavalt rahvusliku pärandkultuuri/disaini? Palun põhjendage!

III plokk

Kas antud õppematerjal on sobilik andekatele õpilastele lisamaterjalina iseseisvaks tööks?

1. Mida arvate õppematerjali visuaalsest toetusest iseseisvaks tööks? (Teksti ja illustratsioonide tasakaal)
2. Kas vormistuslik pool toetab andekat õpilast materjali iseseisva käsitlemise juures? (piltide

suurus, teksti loetavus)

3. Mida teeksite ise teisiti? (täiendamine, soovitatavad muudatused)

4. Kas teie arvates sobib käesolev õppematerjal **diferentseeritud** ülesandena andekale õppijale? Palun põhjendage!

IV plokk - küsimused andekatele õpilastele peale materjalide läbi lugemist

Millise hinnangu annab andeks õpilane/edasijõudnu käsitöös uurimistöö raames valminud valgetikandi õppematerjalile?

1. Mida uut leidsid õppematerjalist?

2. Kas eelnevalt õpitu toetas/oli piisav uute oskuste õppimiseks?

3. Milline osa oli huvi/motivatsiooni tekitav teema?

4. Milline teema oli üleliigne?

5. Kui palju toetasid illustratsioonid tekstist aru saamist õpilase arvates?

6. Kui lihtne ja arusaadav oli tekst, ülesanded, küsimused õpilasele materjaliga tutvumisel?

7. Mida arvad õppematerjali lisalugemisest?

8. Kas saad iseseisvalt õppematerjalis olevate ülesannetega hakkama?

Lõpetuseks: Mida soovite veel käesoleva õppematerjali täiendamise kohta lisada?

Lisa 2. Väljavõtte kodeerimisest QCAmapp programmiga

Kui seal, kui ma leian, siis ma panen, äkki ma panin kogematega karpima pärast otsin ja kui ei, siis ma lõikan uue. Jah, jah. Kui te nüüd olete seda õppematerjali vaadanud, et mind huvitab see, et millised on siis selle materjali nagu tugevad küljed ja millised on kitsaskohad? Mina nagu Gibas kohti ei leidnudki, et mulle väga meeldis see ülesehitus ja, ja see sõnastus väga siin, et kuidas vahepeal õpilast motiveeritakse, et kahjuks mul ei ole selles vanuses tihtegi andekat last, kellel oleks saanud lasta läbi lugeda Ta, et noh, kes oleks selles mõttes hakkama saanud sellel aastal kolmandas selles kooliastmes, et praegu jäävad mul kõik need teise kooliastmesse niinimetatud andekate laste omad, aga, aga mulle jah, väga-väga meeldis, et kõik need ülesanded, et võrdles võrdle ja leia sarnasusi ja ja oled jõudnud peaaegu üles selle esimese osa lõpp, kui ja, ja ma arvan, et seda oleks õpilasel hea teha, et kui see töö on kaitsitud ja luban antud, et siis ma kindlasti on järgmine aasta üks õpilane, kelle kellekama võit, kas seda katsetama hakata? Et, et noh, siis ma plaaniks kohe algusest peale, et ma jätaks tal mõned teemad vahele, sest ta lihtsalt on nii viltimises kui, kui õmblemises ka teistest tugevam ja kiirem üks kuuenda klassi tüdruk, et siis võiks panna teda proovile just selle valge tikandi osas. Ja see, see mõte mul oli küll, et kui keegi on huvitatud, et siis kuma kevadel nüüd ära lõpetan, et siis sügisest alates, miks mitte, et võib küll kasutada, kui soovii on. Et te ei ole esimene, kes küsib, et. Et, et minna mina jah, tihtigi kitsaskohta nagu ei leidnud hetkel küll siit, et et minu arust on väga hästi üles ehitatud kõik noh, kasvõi see, et seal olid Need diagonaalselt ja ruudulised pinnakirjad, et kuidas on siis see kanga peal ja siis see muster sinna kokku toodud, et see on nagu hästi-hästi näitlik õpilase jaoks, et et minu arust jah, väga hästi koostatud materjal, mina, mina,

QCAmapp [Back](#)

You are in read only mode.

Question for analysis
RQ1: Millise hinnangu annavad eksperdid... ▾

Content analytical technique
Inductive Category Formation

Definition of selection criterion
xx

Abstraction level
xx

Content analytical units

Coding unit
Clear meaning component (seme) in the text

Context unit
xx

Category system

- kõigile
- RQ1-4: Ülesande täitmine elektrooniliselt
- RQ1-5: Aineõpetaja valik materjali kasutamisel
- RQ1-6: Iisamaterjalina tunnis
- RQ1-7: Ülreõhutus, tugevused
- RQ1-8: Üleõhutus, kitsaskohad

Lisa 3. Rahvusliku käsitöö ja disaini õppematerjal valgetikandi näitel

Sisukord

Tere tulemast jätkama tikkimise avara maailma avastamist!	29
ESIMENE OSA.....	30
Eesti rahvusparase taimtikandi ajalugu	30
Oled jõudnud peaaegu I osa lõppu!.....	36
Kordamisküsimused.....	36
Eesti rahvusparase valgetikandi piirkonnakaart	37
ÜLESANNE 1	37
ÜLESANNE 2	38
TEINE OSA	39
loe, võrdle, tutvu mustrite skeemidega ja tee tööproov!	39
Eesti rahvusparane valgetikand	39
ÜLESANNE 3	40
Lillkirjalise valgetikandi mustri lugemine.....	41
I: Võrguliste täitepindade skeemid	42
ÜLESANNE 4	44
Kordamine — ristsõna.....	45
KOLMAS OSA	46
II: Pitsiliste täitepindade võtted	46
AŽUURTIKAND.....	46
PEAMISED AŽUURPISTED	49
ÜLESANNE 5	51
ÜLESANNE 6	54
Kordamine — mõisted	55
LISALUGEMINE	57
Tikand Eesti ja Euroopa käsitöös 20. sajandi algul	57
Kasutatud kirjandus.....	59
Illustratsioonide loetelu	60

Head edasijõudnud ja andekad tikkijad

Tere tulemast jätkama tikkimise avara maailma avastamist!

Järgnevatelt tutvute valgetikandi tikkimise võtetega, mida kasutasid ka Sinu esiemad rahvuslike rõivaste kaunistamisel Põhja-Eestis. Tikkimine on aeganõudev tegevus, kuid tulemus võib olla võrratult kaunis. Töö maht sõltub tikitava pinna suuruselt ja sinu poolt valitud töövõtetest.

Ajaloo ja eesti rahvuslike elementide teadmine annab sulle võimaluse oma mõttetöö loovaks kavandamiseks.

Erinevate tehniliste võtete ja nende kombineerimise oskuse kaudu saad teostada oma ideid.

Uute huvitavate eesti rahva pärandkultuuri teadmiste ja oskuste tundmaõppimisega avardad oma silmaringi ning annad endale võimaluse teha iseseisvalt häid otsuseid oma tänapäevase moe- või tarbekunsti loomingu teostamisel.

Järgnevalt õpid:

- *mustrite ja tehnoloogiliste võtete levikut Euroopast Eestisse;*
- *tundma tehnilisi võtteid ja nende kombineerimist valgetikandis;*
- *valima materjale või eset, millele kavandada oma disain;*
- *tegema teadlikke valikuid oma eseme kavandamisel.*

Vajalikud eelteadmised:

- *Üherealised pisted: vars-, ahel-, madalpiste;*
Kaherealised pisted: põlvik-, põim- ja sidepiste.
- *Mustri kopeerimine linasele riidele.*
- *Materjali ja töövahendite tundmine.*

Juhised aineõpetajale:

- *Iseseisev töö võib vajada Teie (aineõpetaja) toetust ja lahtiseletamist.*
- *Hinnake õpilase võimekust ja andke iseseisev töö vastavalt õpilase oskustele.*
- *Õpilane võib vajada keerukamate tikkimisvõtete korral Teie abi!*

ESIMENE OSA

loe, mõtiskle, võrdle, kirjuta üles ja lahenda ülesanded!

Esimeses osas tutvud Eesti rahvuspärase taimtikandi ajalooga ja saad teada, kuidas lilltikand jõudis talurahvani. Samuti saad välja selgitada, millistes piirkondades hakati rahvuspärases taimtikandis kasutama valgetikandit. Esimese osa lõpus saad lahendada ülesande, mis aitab sul tutvuda põhjalikumalt ERMi veebipõhise kataloogiga. Tutvudes kataloogiga, saad edaspidi ise iseseisvalt otsida sealt vajalike materjale.

Eesti rahvuspärase taimtikandi ajalugu

Eesti üks geniaalsemaid rahvakunsti pärandeid on erinevates tehnikates tekstiilesemete valmistamine. Kõrgeimaks kunstiliigiks võib pidada Eesti rahvariiete imelisi tikandeid (Linnus, 1955).

Eesti rahvapärase tikandi hulgas on levinud peamiselt geomeetriline ornament, mida võite leida Lõuna-Eesti ning Setu ja Muhu saare tikanditelt. Teine levinud tikkimiselement oli lillkirjaline ornament, mis esineb rohkem Põhja- ja Lääne-Eesti piirkonnas. Samas on 19. sajandist säilinud ka näiteks keskaegse päritoluga taimekirju Mulgimaalt ja Kihnu saarelt (Tammist & Lutsepp, 2010).

Eesti rahvuspärase tikandi ajalugu on tihedalt seotud nii euroopa majanduslike, kultuuriliste kui ka poliitiliste mõjutustega. Lilltikand oli esindatud Põhja-Eestis ja Lääne-Eestis juba barokk- ning rokokooajastul. 16. ja 17. sajandil feodaalse naturaalmajanduse lagunemise ning kapitalistlike majandus- ja kultuurialaste kontaktide tekkimisega toimusid üha suuremad muutused ka eesti rahvapärases tikandikunstis.

Kui Põhja-Eestis kanti käiseid juba 17. sajandil, siis lillkirjaliste tikanditega ehk lilledekooridega hakati neid kaunistama alles 18. saj teisel poolel. Selle kinnituseks on Stockholmi Rahvamuuseumis säilinud 18. sajandi esimesest poolest akvarell Järvamaa talunaisest, kelle käistel ja linukal ei ole taime tikandiga kaunistust (Vunder, 1983).

Samas on ERMis Türi lillkirjalise valgetikandi kaunistusega käised umbes aastast 1782. Lilltikandi levikuala suurimad muutused toimusid 19. sajandil, mil lilltikand levis kõikides Põhja-Eesti maakondades, kuid kadus samal ajal Põhja-Viljandimaa ja Põhja-Tartumaa piirkonnast (Tammist & Lutsepp, 2010).

Foto 1.

Käiste fragment aastast 1782.

(ERM 5067), Eesti Rahva Muuseum

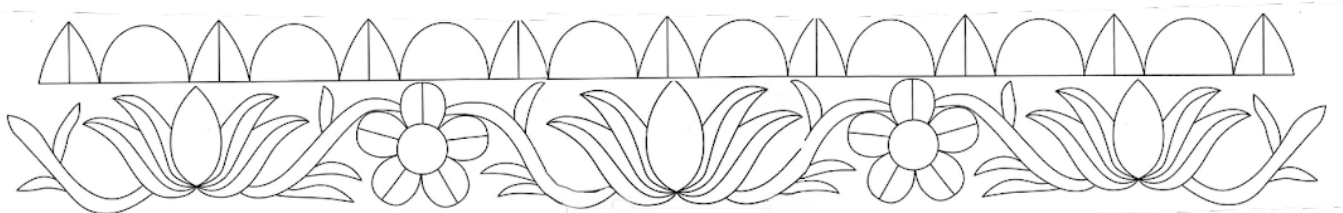
Kas teadsid, et...

algsest loodi Euroopas tikkimismustreid kohalikes kloostri- ja tsunfti töökodades? Hiljem, alates 18. sajandi kespaigast hakkasid mustreid kavandama ja tegema kutselised mustrijoonistajad. Kunstnikega paralleelselt tegelesid mustrite ornamentide loomisega vastavalt vajadusele ka käsitöölised ise.

Esimesteks ornamendi mustrite paljundajateks peetakse tegelikult 15. sajandi kullaseppasid, kuid mustrite loomisega tegelesid lisaks neile veel vaselõikajad. Hiljem lihtsustas mustrite paljundamist trükimasinate leiutamine.

Näidis paljundatud lillkirjalisest mustrist tänapäeval:

Foto 2. 082 Juuru käisekiri. I.Tammis & E. Lutsepp (2010). Eesti tikand

Mis oli selle põhjusteks?

Esiteks olid kavandid, joonised ja mustrilehed talurahva jaoks liiga kallid. Kui mõni muster jõudis maale, hoiti ja pärandati see edasi.

Teiseks on teada, et igasugused käsitöölased mustrid liikusid Lääne- Eeroopast Eestisse enamasti rändkaupmeeste kaudu. Esmalt jõudis kaupmeestelt luksuskaupa osta pigem linnarahvas ja mõisarahvas (Vunder, 1983).

Kutselised käsitöölised, sealhulgas lillkirjade tikkijad, elasid enamasti linnades. Kirjalik kinnitus puudub, kuid võib arvata, et lilltikandi mustrite joonised jõudsid talurahvani kutseliste tikkijate kaudu. 18. sajandil tegelesid tikkimisega lisaks kutselistele tikkijatele ka linnades elavad õmblejad. Saksa kaupmeeste kaudu jõudis Eestisse tikitud esemeid ja mustreid ka Hispaaniast ja Prantsusmaalt (Vunder, 1983).

H. Linnuse (1955) andmetel oskas kõige lihtsamaid tehnilisi tikkimisvõtteid tikkida iga eesti naine, kuid tanude ja käise mustrikirju ei olnud igaüks võimeline tikkima nende keerukuse tõttu. 19. sajandil tekkis eraldatus küla vaesemate (rentnikud, moonakad) ja rikkamate (talumehed) vahel. Sellest tingituna hakkasid käsitööga lisatasu või elatist teenima oma piirkonnas just vaesema päritoluga naised. Nende tööde tellijateks hakkasid perenaised ja peretüdred. Kuidagi oli ju vaja veimevakk kokku panna. Vaesemad valmistasid esemed ise, rikkamate tütarlaste veimevakk pandi kokku kollektiivselt.

Kuigi rahvapärane lilltikand levis üle kogu Eestis ühesuguselt, on see siiski igal pool omanäoline. Võeti üle tehnilisi võtteid, materjalide kasutamist ja ornamentide tikkimismustreid (Vunder, 1983).

Kas teadsid, et ...

lillornamentide kujundamisel mustrilehtedel kasutati sageli tolleaegsete botaanikaraamatute detailjooniseid lilledest.

17.–18. sajandi barokiajastu stiil

Barokk ajastut iseloomustab küllus igas mõttes. Nii kunstis kui ka muidu elus eneses püüti luua midagi erilist, teistmoodi, mida saaks pidada erakordseks või geniaalseks.

Sel perioodil tikiti taimtikandeid nii tekstiilile kui ka erinevatele tarbeesemetele. Tikandeid võis leida isegi raamatuköidetel. Mustrid olid röömsad ja värvirohked.

Motiivid kas vastasid naturile või segunesid idamaiste ornamendi vormidega, nagu näiteks lootuse õie või liiliaga. Populaarsed lilleornamendid olid veel moelill tulp, nelk ja roos. Peamistele lillornamentidele lisandusid taimtikandi mustrites näiteks karuohakas, erinevad väädid ja puuviljad. Kunstis kasutati ristuvaid diagonaale, mida võib kohata ka lillornamentide südamikel, kroonlehtedel või lehtedel.

Rikkalike lillemotiivide valiku tekkimine rahvapärasesse tikandisse tõi kaasa tikandikunsti õitsengu. Tikandiliikidest kasutati madalpiste tikandit kombineeritult nõelmaalitehnikaga, *tänapäeval hääbetikand* (Linnus, 1955; Vunder, 1983).

Foto 3. Fragment barokk tikandist 16. sajandi kleidil.

Võrdle 16 sajandi kleidi tikandit järgmisel lehel olevate ühevärviliste Põhja-Eestis tikitud 19. sajandi käistega. **Kirjuta oma tähelepanekud üles!** (Vajalik kavandamisel).

Näited ühevärvilistest lilltikanditest 19. sajandi Põhja-Eesti käistel:

Foto 4. Käised, katke (ERM 8263), Eesti Rahva Muuseum

Aastast 1832, Järva-Jaani. Tikand must siid, kangas linane, litrid vasest. **On kasutatud võrgulist täitepinda.**

Foto 5. Käised, katke (ERM A 293:265), Eesti Rahva Muuseum

Umb. aastast 1860, Viru-Jaagupi. **Võrguline täitepind puudub.**

Foto 6. Käised, katke (ERM A 446:307), Eesti Rahva Muuseum

Aastast 1850. Tikand vill, kangas lina, litrid vask. **Valgetikand.**

Nüüd, kui oled põgusalt tutvunud barokk ajastu tunnustega tikandikunstim, keskendumeme rohkem valgetikandile, mille populaarsus tõusis järgnevatel ajastutel.

18. sajandi lõpp ja 19. sajand – lilltikand rokokoo ja klassitsismi stiilis

Rokokoo ja klassitsismi mõjul muutus kunstis värvikasutus heledamaks ja loodud teoste kompositsioonis taodeldi pigem selgust ja rahulikkust.

Foto 7. Tikand rokokoo stiilis.

Valgetikand võrgulise täitepinnaga

Kuidas mõjusid ajastu muutused tikandikunstile?

Sellele ajastule iseloomulikult muutus tikand värvikirevuse poolest tagasihoidlikumaks. Hakati hindama rohkem ratsionaalsema olemusega tikandeid, millel olid väiksemate õitega taimed, näiteks kirss või jasmiin. Tikandid muutusid detailirohkeks, kuid samas dünaamiliseks, kergeks ja õhuliseks ning maagiliselt elegantseks. Värvivalik muutus sujuvamaks ja looduslähedasemaks, kuid samas säilis säravus ja värvilisus (Tammist & Lutsepp, 2010).

Sellised tikandid levisid kogu Euroopas ja mõjutasid nii linna- kui ka maarahva tikkimiskunsti. Nimelt muutused tikkimistehnikas ning kasutusviisi arengus tingisid kutseliste- ja lihttöötajate tekke (Vunder, 1983).

Foto 8. Tikand rokokoo stiilis. Valgetikand ažuurse täitepinnaga. Kasutusel Saksamaal ja Prantsusmaal rahvuspärase tikandina (Patrimoine culturel immatériel, 2022).

Kirjuta üles või jäta meelde oma tähelepanekud täitepindade kohta!

(Tuleb kasuks kavandamisel).

Oled jõudnud peaaegu I osa lõppu!

Kordamisküsimused

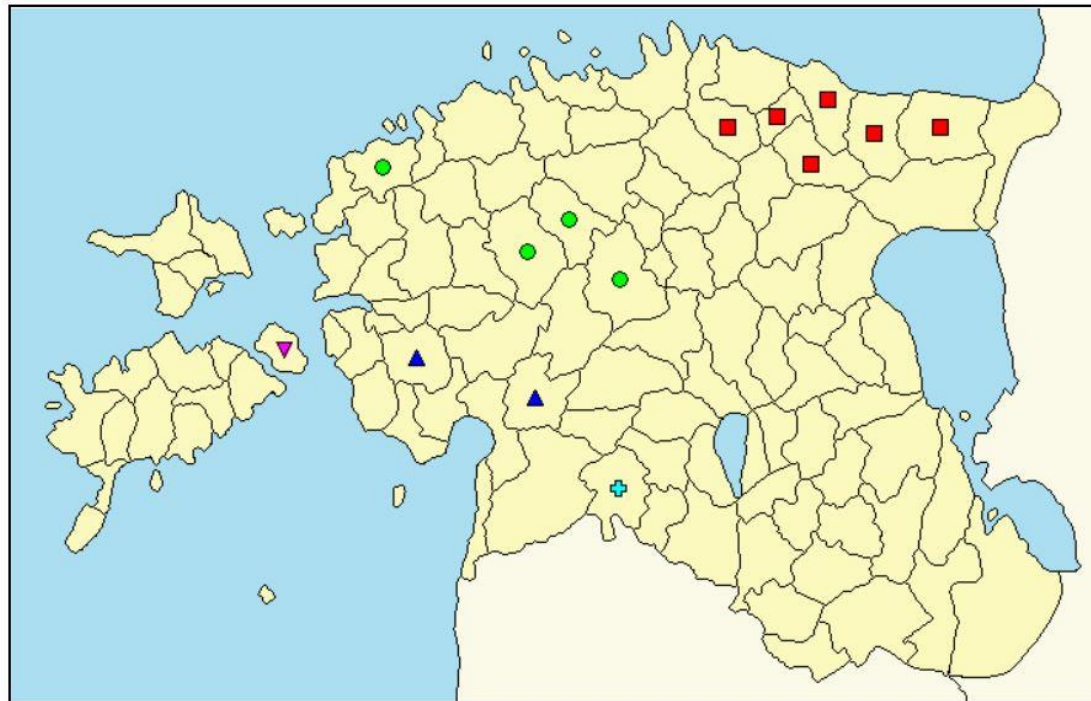
1. Millises Eesti piirkonnas on peamiselt levinud lilltikandi ornamentika?
2. Nimeta teine Eestis levinud ornamendi liik!
3. Milliste asjaolude tõttu levis lilltikand Euroopast Eestisse?
4. Mitmendast sajandist alates on esimesed kirjalikke andmeid käiste kaunistamisest lilledekooriga?
5. Kes olid esimesed mustrite paljundajad?
6. Miks oli vaja kutselisi käsitöölisi?
7. Kes olid kutseliste käsitöölise tikandite tellijad?
8. Milliste detailide järgi tunned ära barokkajastu stiilis tikandi?
9. Mille järgi tunned ära, et tegemist on rokokoo ja klassitsismi ajastute lilltikandiga?

Vastused küsimustele leiad eelnevast tekstist!

Järgnev ülesanne võtab kokku ja täiendab Sinu ajaloolisi teadmisi ja kogutud tähelepanekuid. Saad proovile panna oma arvutialased oskused.

Eesti rahvuspärase valgetikandi piirkonnakaart

Foto. 9. Kaardimasin (2022).

1. ■ Virumaa
2. ● Harju-Järvamaa
3. ▲ Pärnumaa
4. ▼ Muhu
5. ⊕ Mulgimaa

ÜLESANNE 1

UURI valgetikandi levikut piirkonnakaardilt.

Millises kihelkonnas oli valgetikand kaardi järgi kõige enam levinud?

Saad kaardilt leitud teadmist kasutada veebipõhise ERMi kataloogi otsingus, näiteks kirjutades lahtrisse *koht*, piirkonna/ kihelkonna nimetus.

Eelnevalt uurisid kaardilt piirkondi, kus leidub kõige rohkem valgetikandis tiktud lillkirjalisi käiseid.

Enne järgmise ülesande lahendamist tutvuge Eesti Muuseumide Veebiväravaga, vajadusel küsi abi aineõpetajalt:

- **Vajuta lingile muis.ee** ja satud Eesti Muuseumide Veebivärava lehele.
- **Kui oled lehel esimest korda, kasuta veebilehega tutvumiseks juhendit:**
Lisan [muis.ee lehekülje kasutamise õpetuse](#).
- **OTSI veebilehelt üles** ERMi kataloogist Põhja-Eesti käiseid, mis on tehtud valgetikandi tehnikas.
- **Vali välja** valgetikandis käised, mis meeldib sulle kõige enam ning tee kokkuvõtte käiste uurimise kohta.

ÜLESANNE 2

KOOSTA A4 lehele käiste uurimise kokkuvõtte!

Kajasta (kui võimalik) järgmisi andmeid:

1. Originaali asukoht ja teave

1.1 Muuseumi nimetus ja number

1.2 Kogusse saamise aeg ja eseme vanus kogumisel

1.3 Eseme teadaolev päritolu (valmistamise, kasutamise) asukoht

1.4 Eseme valmistaja, eseme omanik või kasutaja

1.5 Legend

Esimese osa läbides:

- oled saanud teadlikumaks Eesti rahvuslikust taimetikandist;
- tead, kuidas leida veebi kataloogist infot Eesti rahvusliku pärandi kohta;
- tunned ja tead milliseid materjale kasutati käiste tikkimisel;
- oled end ette valmistanud järgnevate valgetikandi juures kasutatavate tehnikate õppimiseks.

TEINE OSA

loe, võrdle, tutvu mustrite skeemidega ja tee tööproov!

Suurem osa õppematerjalide teisest poolest koosneb praktilisest tegevusest, mille tulemusena valmib tööproov valgetikandis. Lisaks tutvud Eesti rahvuspärase valgetikandiga põhjalikumalt ja saad teada, kuidas lugeda valgetikandi mustrit. Seejärel on sul võimalus tutvuda võrguliste täitepindadega.

Eesti rahvuspärane valgetikand

Kui 17. ja 18. sajandi tikkimise kõrgperioodil kujunes välja kulla ja karraga värviliste ornamentide tikkimine, siis samal ajal rikastati tikandeid ka augulis-võrguliste pindade ja pitsimitatsioonidega (Vunder, 1983).

Koos lillornamentide jõudmisega Eestisse imbusid rahvusliku tikandisse ka võrgupitsilised valgetikandid (Vunder, 1983). Tehniliselt on valgetikand rikkalik erisuguste pistete ja pinnatäidetega kaunistatud tikand. Paljude tehniliste võtete tõttu saab väita, et valgetikand oli oskustöölise või meistrite töö (Linnus, 1955).

Eesti rahvariietel kasutatakse palju valge niidi või lõngaga tikitud tikandeid. Valged linasele kangale tikitud tikandid on oma kompositsioonilt sarnased värvilistele või ühevärvilistele (must, mustjaspruun) siidtikanditele.

Valgetikand on reljeefne tikand, kus kasutatakse valget lõimelõngast jämedamat lõnga kõrgema reljeefse pinna tekitamiseks ja peenemat niiti auklik pinna tekitamiseks (Pink & Teder, 2005; Eesti Rahvakultuuri keskus, 2022). Valgetikandi liikide alla kuuluvad rišeljöö-, auktikand ehk broderii, tüll-, varju-, toleedo- ja ažuurtikand (Pink & Teder, 2005).

Enamasti on valgetikandis tikitud rahvuspärase taimornamentide lehed, varred ja väädid tehtud madal-, vars- ja sidepistes. Lillede südamikud ja/või kroonlehed täidetakse võrgul põhinevate täitepindadega või pitsi imiteerivate aukudega. Eesti rahvapärase lilltikandi omapära on süsteemne rohkete litrite kasutamine (Vunder, 1983.)

Käiste tikandite põhjal saab öelda, et tolleaegsete eestlaste lemmiklilled võisid olla tulp, päevalill, roos, nelk, nartsiss ja samas ka mõned eksootilised sibul- ja liblikõielised taimed. Eksootilistest puuviljadest võis leida käiste tikanditelt granaatõuna. Lillornamendi motiive paigutati kangale korrapäraselt bordüürina, kimbu,

pärja, figuuri või stseenina. Lilltikandiga tikiti käiste alumist osa, tanusid, linukaid, rätikud ja linikuid

ÜLESANNE 3

VÕRDLE sellel lehel olevaid samast ajastust pärit Eesti ja Saksamaa võrgupitsilisi taimornamentidega valgetikandeid!

Milliseid sarnasusi leiad Sina?

Kirjuta üles oma tähelepanekud!

Hiljem saad võrdluse tulemusi arvestada ja kasutada tööproovi kavandamisel.

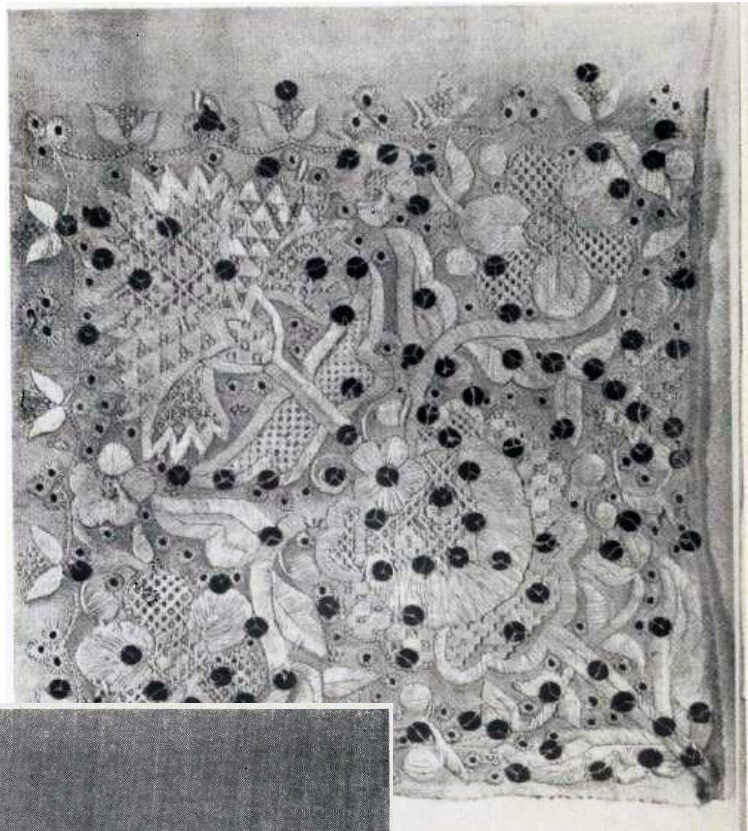

Foto 10. Eesti võrgulispitsiline valgetikand. Pearätiku nurk. E. Vunder (1983)

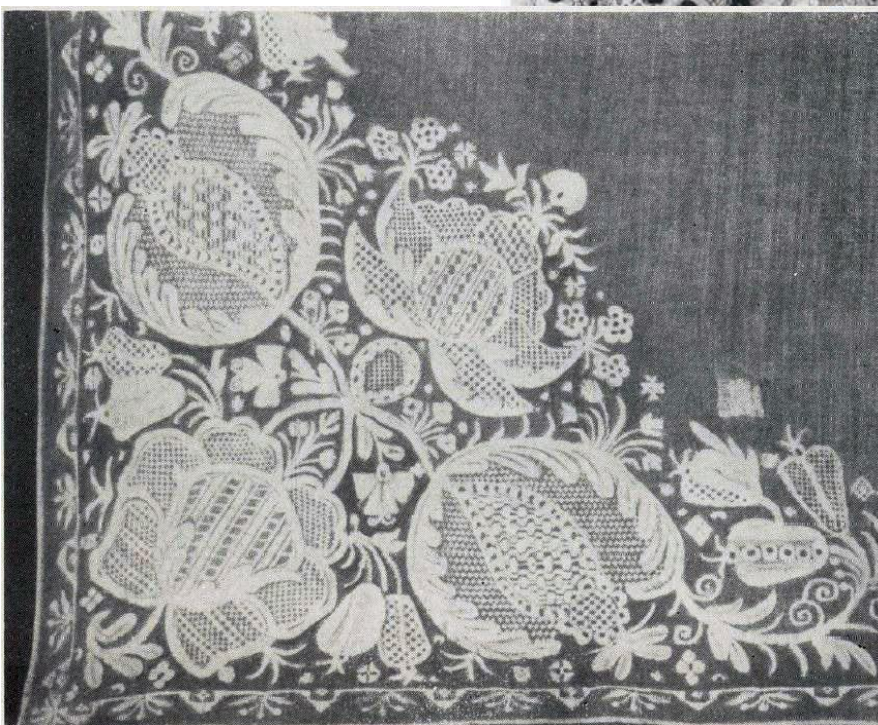

Foto 11. Saksamaa võrgulispitsiline valgetikand 18 sajandil. Ölarätiku nurk. E. Vunder (1983)

Lillkirjalise valgetikandi mustri lugemine

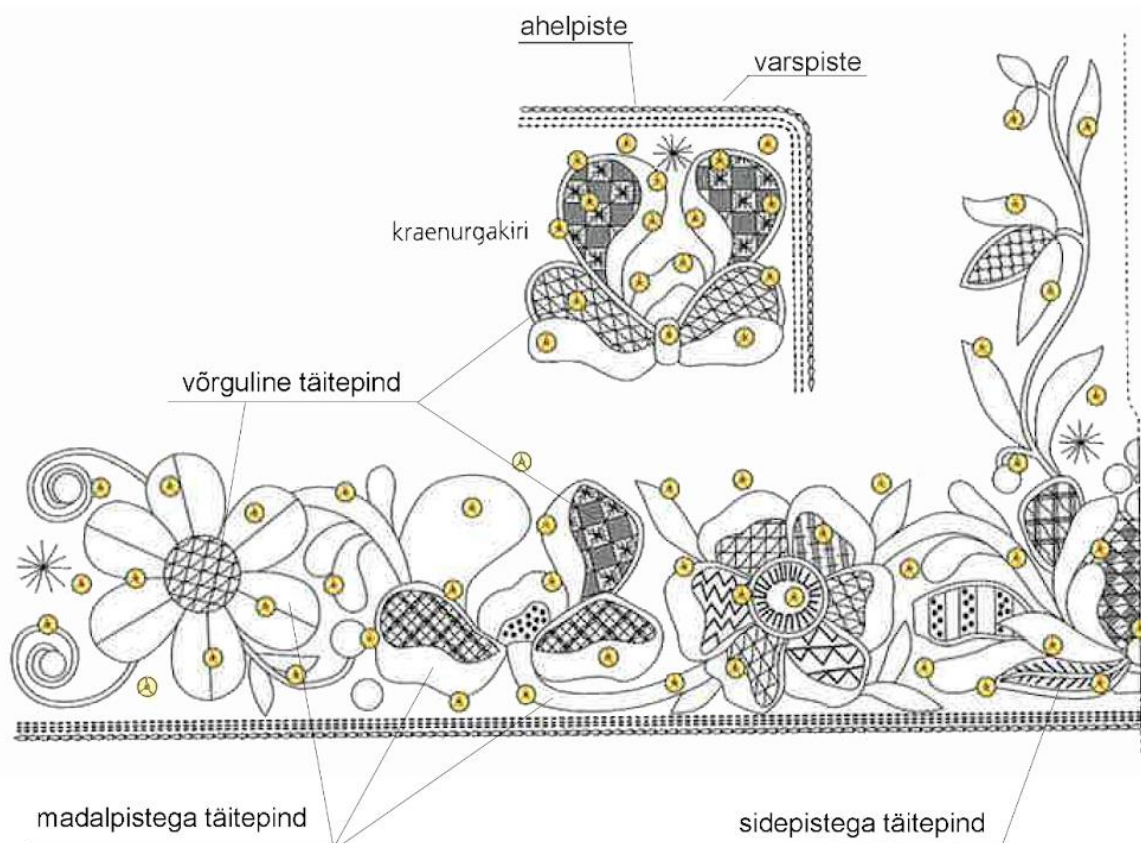
Mustrite skeemid on kasulikud, et teaksid ja saaksid arvestada paremini oma soovidega, näiteks kavandamisel. Kui saad selgeks lillkirjalise valgetikandi mustri lugemise, siis samasid teadmisi saad kasutada ka teiste tikkimis mustrite lugemiseks.

Mustri lugemine:

- Kui kopeerid mustri kangale, siis ei ole vaja märkida võrgul põhinevaid täitepindasid. Neid vaatad hiljem mustritlt.
- Kontrolli üle, kas oskad tikkida kõiki vajalikke pisteid. Kui ei oska, siis leiad nende pistete õpetused näiteks A. Pingi ja K. Tederi või O. Soone tikkimise raamatust.
- Enamasti pead teadma madalpistet ja sidepistet. Ahel- ja varspiste esineb enamasti ainult kraenurkade äärtel. Käiste alumist serva palistuses võib vaja minna ristpistet. Lillemotiivide tühi pind tuleb täita kas madal- või sidepistega.

•

Foto 12. I.Tammis & E. Lutsepp (2010). Eesti tikand

I: Võrguliste täitepindade skeemid

Võrguliste täitepindade skeemi lugemisoskus annab sulle võimaluse koostada väljavalitud lillornamendile meelepärane võrguline täitepind.

Lillornamentide kompositsiooni ülesehituses on märgata valitsevat telgsümeetriat. See on pärit romaani ja gooti ajast, kus kasutati kompositsiooni-võtetena ristuvaid ja sirgjoonelisi diagonaal- või ruutvõrke (Vunder, 1983). Võrgustiku loomiseks veeti niidid üle pinna ja kinnitati pistetega. Pahemalt poolt jääb näha vaid niitide kinnituskohad ehk peale niitide paigutust tehtud pisted. Kui võrgu teine kiht on põimitud (ei kasuta pisteid), siis pahem pool jääb puhas. Võrgulisi pindu hakati kasutama, kuna niidid olid sel ajal kallid (Tamis & Lutsepp, 2010).

Foto 13.

Autori kogu (2017)

**Kas teadsid, et
geomeetrilise mustri
moodustamiseks on olemas
kõigest viis
baasvõrgustikku?** (foto 13.)

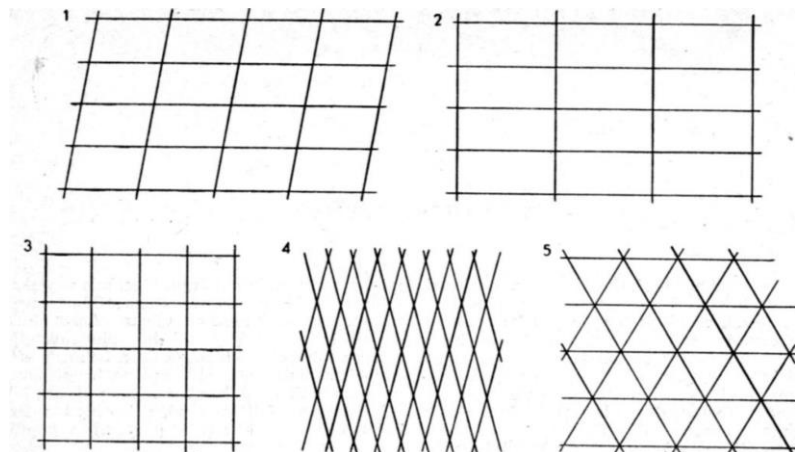
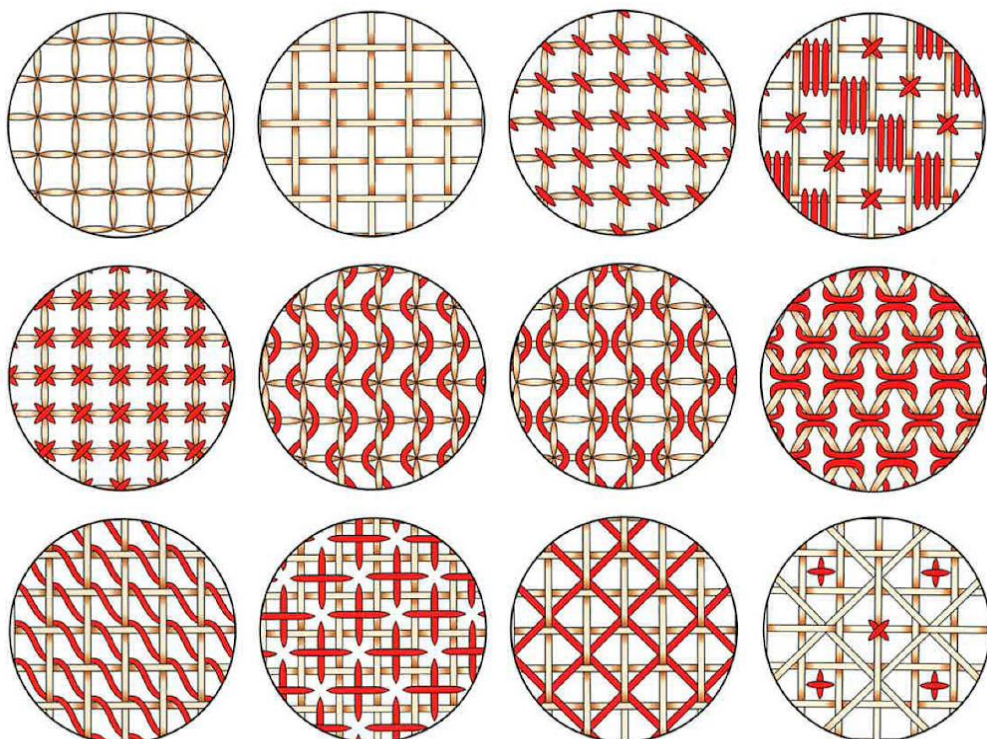

Foto 14.

I. Tamis &
E. Lutsepp
(2010).

Eesti tikand

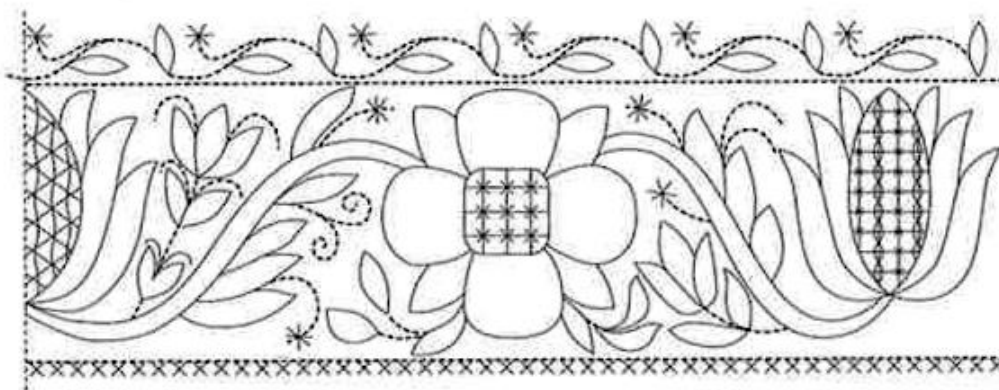

Nüüd oled juba tutvunud faktidega, et lillornamente tehti nii mitmevärviliselt kui ka ühevärviliselt ning kaunistati kulla-karra ja litritega.

Lillkirjaliste mustrite motiive uurides näed, et enamasti on joonised tehtud lillede külg- ja pealtvaatest, tihti ka läbilõikena. Järgnevatel mustrilehtedel näed ka võrkude tikkimise struktuure. Alati ei märgita mustritele litrite asukohta.

Tavaliselt on mustrilehel $\frac{1}{2}$ mustrist ja keskjoon märgitakse punktiirjoonega.

041 Lüganuse käistekiri, valge tikand, vt mustrileht 57

044 Rakvere käistekiri, valge tikand, vt mustrileht 60

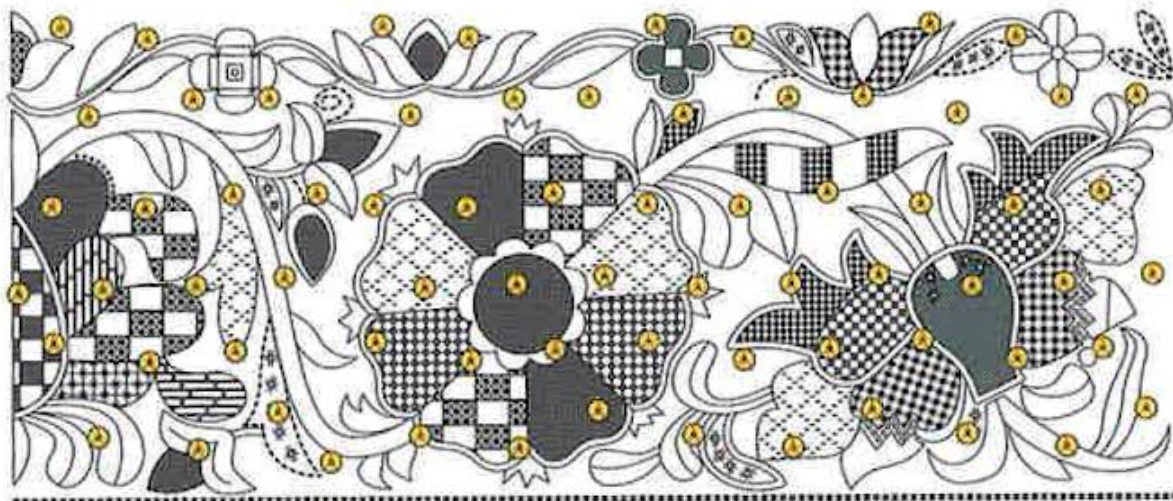

Foto 15.

I.Tammis & E.Lutsepp (2010). Eesti tikand mustrilehed

Nüüd oled jõudnud nii kaugemale, et on aeg asuda praktilise tegevuse juurde.

Vali vastavalt oma oskustele/soovile, kas kavandad **Ülesande 4** või **6** järgi.

ÜLESANNE 4

KAVANDA tööproov valgetikandi tehnikas.

Kasuta võrgulist täitepinda.

1. Leia omal valikul erinevatest raamatutest või Eesti Muuseumide Veebivärava veebilehelt rahvapäraseid Põhja-Eesti taimtikandeid.

MUSTRI KAVANDAMINE PABERILE

1.1 Vali välja motiiv või motiivid, mida tahaksid tikkida.

1.2 Kavanda paberile muster, kuhu märgid motiivi(de):

a) suuruse

b) pisted

c) paigutuse

d) võrgulise täitepinna skeem või skeemid, mida kavatsed motiivi tikkimisel kasutada.

2. TÖÖPROOVI KAVANDAMINE KANGALE

2.1 Vali kangas. See võib olla kas peenem või jämedkoelisem linane kangas.

2.2 Mõttele välja, millist eset tahad tööproovist teha!

Kui tunned ennast tikkimises väga osavana, siis vali juba valmis ese, millele kopeerida muster (*näiteks vöö, pinal, seelik, vest, kott, pluusi tasku, kaunistusriba jne*).

2.3 Mõttele motiivi(de) paigutusele kangal või valitud esemel.

2.4 Mustri kopeerimine kangale! Kas mäletad, mida pead selleks tegema? Kui ei mäleta vata tikkimise raamatust või küsi aineõpetajalt.

2.5 Vali sobivad niidid ja tiki lillemotiiv(id) ühevärvilise tikandina!

Tikkimiseks valitud motiiv(ide)le moodusta üks või mitu võrgu-pitsilist struktuuri, nii nagu joonistasid mustri kavandile (paberil).

I osa läbimisel tutvusid teooriaga, mis aitas lahendada kavandamiseks püstitatud ülesannet ja praktilises osas tegid läbi ühe tööproovi kavandamisega võimaluse valgetikandi tehnikas.

Kordamine — ristsõna

Pane reas olevad tähed õigesti ritta !

Kas leiad need sõnad üles ka II osa tekstidest?

Lahenda ristsõna!

[Show Answer](#)
[Print Puzzle](#)
[Copy Puzzle](#)
[Copy Answer](#)
[Rebuild Puzzle](#)

GLNTDKVAIAE

3						12	9				

NANERATTMOMI

					1							

SEADLMTPIA

						7				

TSPEDIISE

11									

VAIPSSTER

	2								

LTPU

--	--	--	--

LLPAIVLEÄ

	10							

SNTSIARS

			5				

BILUS

--	--	--	--	--

RODÜÜB

--	--	--	--	--	--

RKIÕSAATGSUVB

							4					

ÄIITKKESIR

						8			

KNUILEDÄNPTTII

									6				

TRSEMU

			13		

		H						
1	2	3	4	5	6	7	8	

						Ö	Ö
9	10	11	12	13			

KOLMAS OSA

loe, mõtiskle, uuri, võta vastu väljakutse ja tee järele!

Selles osas tutvud veel ühe tikkimistehnikaga, mida kasutatakse valgetikandi tikkimisel. Kui eelmises osas õppisid ja tegid läbi võrgulise täitepinna võtted, siis siin tutvud sa visuaalselt vastupidise tehnikaga. Nimelt jäävad tikitud pinna sisse augud, mis jäljendavad pitsi. Milline auguline pind jääb, sõltub Sinu valitud pistest, materjalist ja niidi pingest. Uuri ja tee oma valikud!

II: Pitsiliste täitepindade võtted

AŽUURTIKAND

Ažuurtikandit kasutatakse enamasti valgete tikandite tikkimisel (Gunnars, 2010). Selle tikandi omapäraks on tema tekstuur ja muster. Ažuurne efekt ehk tikitud pinna pitsilisus saavutatakse lõime- ja koelõngade kokku põimimisel ja kokku tõmbamisega tikkimispistete abil. Niite ei lõigata ega tõmmata välja. Tikkimiseks parim nõelavalik on gobeläännõela. Antud tikandi materjaliks on labase koekirjaga hõredam kangas. Seda tehnikat soovitatakse tikkida raamil. Oluline on, et niit ja kangas oleksid sarnase värvusega, kuid niidi jämedus oli tihti peenem. Isegi siidniit, et tekiks õhulisem ja õrnem pind (Soone, 1988; Jeanneau, 2021).

Millised on ažuurtikandi kasutusvõimalused?

- Põhipisteid saab kasutada üksikute ažuursete motiivide loomiseks eraldi või kombineerida teiste dekoratiivsete tikandite mustritega.
- Samasid võtteid saab kasutada ka suuremate või väiksemate alade täitmiseks.
- Veel saab antud võtteid kasutada nii iseseisvalt kui ka kombineeritult teiste tehnikatega, näiteks: lapitöö.
- Dekoratiivseks kaunistuseks: tarbeesemed, aksessuaarid, rõivad, kardinad, laudlinad, linikud, lambikatted jm (Jeanneau, 2021).

Näiteid Eesti Rahva Muuseumi museaalide kogust

Põhja-Eesti. Siidi tikand linasel kangal. Pitsiline pind tehtud pilutikandis ja punuspistes. Pilupistet iseloomustab azuurne pind, kuid selle tehnika puhul tõmmatakse välja nii koe- kui ka lõimelõngu.

Foto 16. Käised, kätked (ERM A 509:4882), Eesti Rahva Muuseum

Foto 17. Põll (ERM A 292:41), Eesti Rahva Muuseum.

Aastast 1870, Viljandi vald. Tehnika teadmata

Legend: "Naised kandsid pühapäeviti"

Erinevate pistetega valgetikandi pitsilise imitatsiooni võimalused

Foto 18. C.Foley (2009)

PEAMISED AŽUURPISTED

Ažuurtikand koosneb erinevatest pistetest. Enim kasutatakse madal-, punus-, kast-, põim- ja põlvikpistet. Pinnakirja geomeetrilised jooned moodustavad kas pikki-, põiki- või diagonaaljoonelisi pindasid (Soone, 1988; Gunnars, 2006).

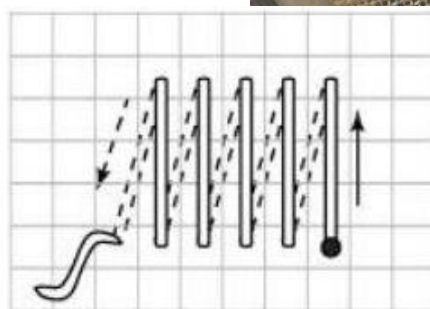
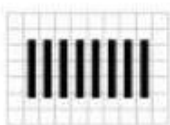
Punuspistes ažuurne pinnakiri

Tikkimist alustatakse paremalt alt ja teine rida tikitakse tagasi vasakult paremale.

Teisel real läbib nõel samasid koelõnga vahesid, mis eelmisel real.

Foto. 19.
Korvkiri.

Antud viisil võib tikkida ka ristisuunalisi üleloomispisteridu (Soone, 1988).

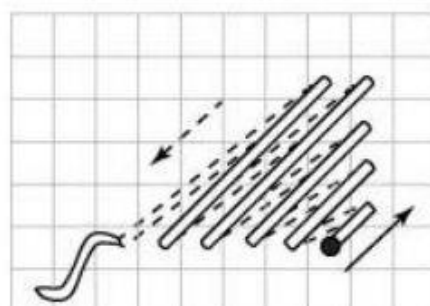
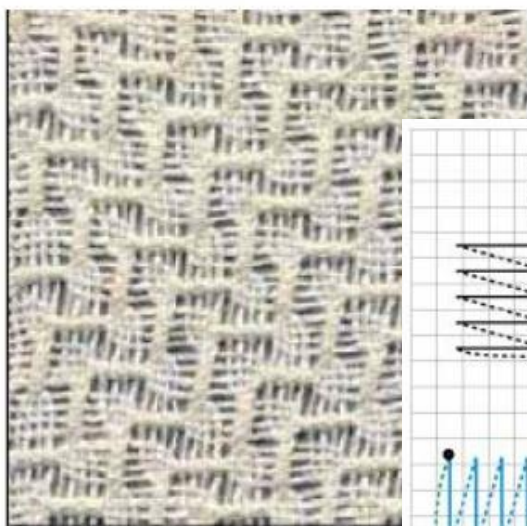
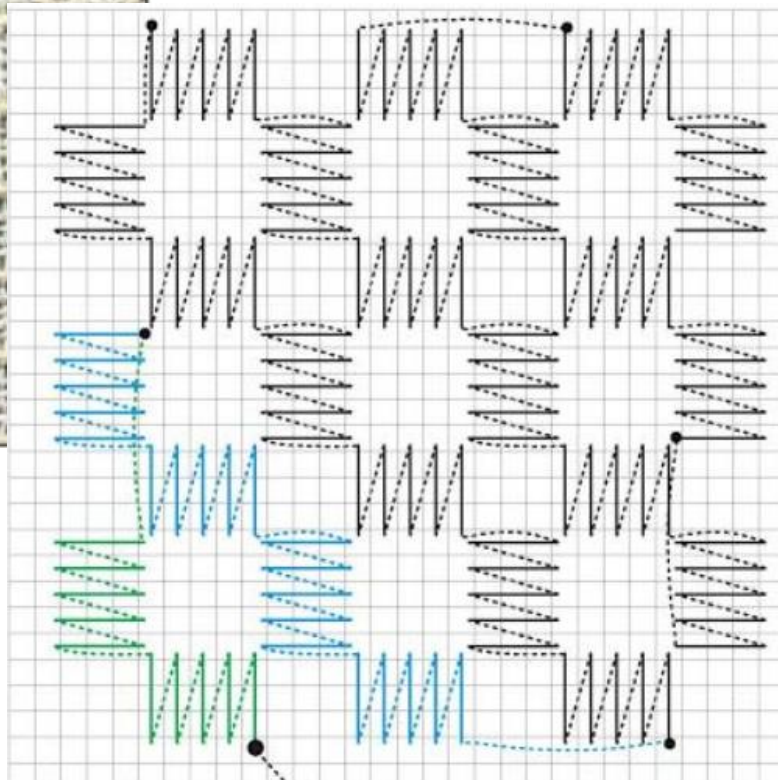
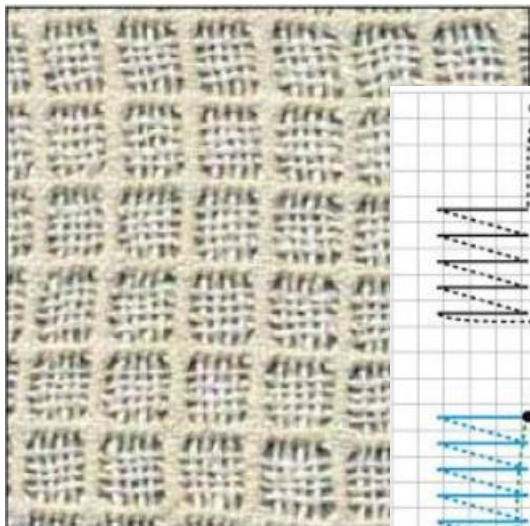

Foto 19.-24. Jeanneau, M. (2021)

Ruuduline pinnakiri.

Diagonaalne pinnakiri.

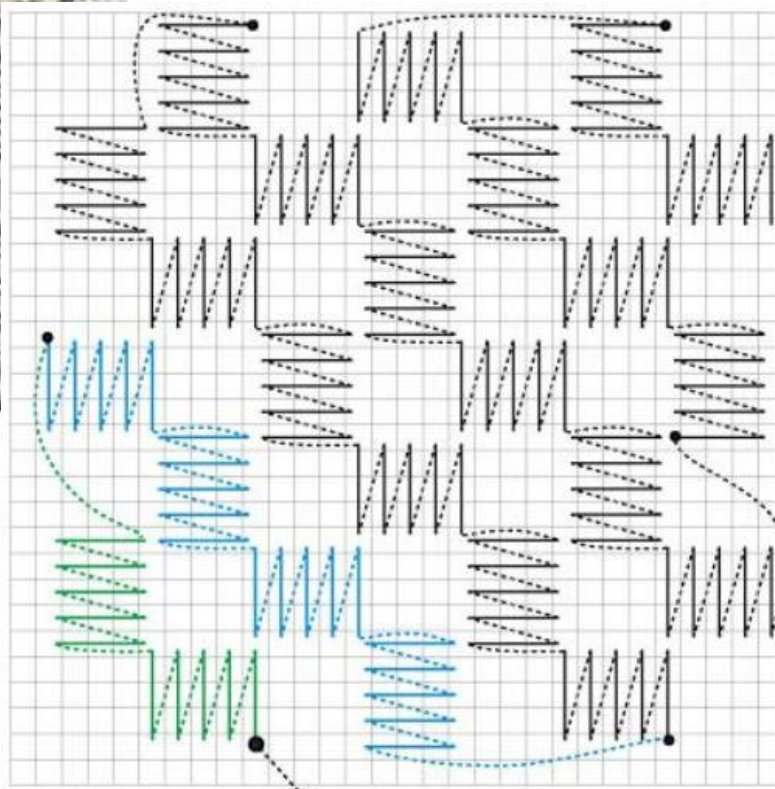

Foto 21-24.

Punupistete võimalused

Vahepala:

ON aeg kaardistada ja teha kokkuvõte vajalikest materjalidest.

ÜLESANNE 5

LEIA veebist tikkimiseks vajalikud vahendid!

1. KOOSTA A4 lehele vahendite uurimise kokkuvõte, *kajasta* järgmisi andmeid:

1.1 Valgetikandi tikkimiseks sobivad kangad, niidid (lõngad), nõel.

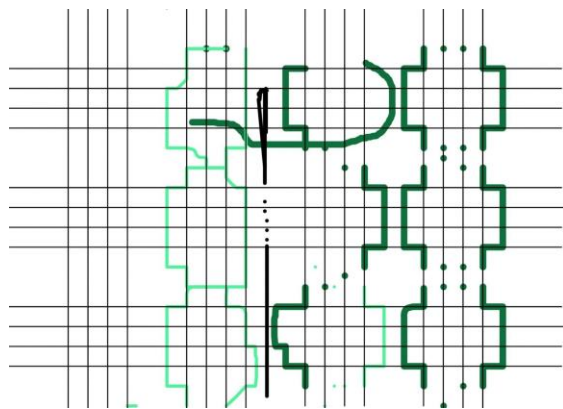
1.2 Poe ja kanga nimetus. Millised värvused on saadaval?

1.3 Poe ja tikkimisniitude nimetus. Milliseid niite kavatsed kasutada?

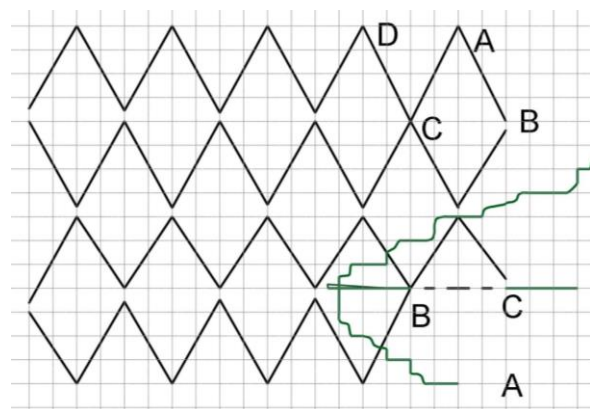
1.4 Gobeläännõela foto ja kirjeldus. Millisest poest saab osta?

Nüüd, kus oled teadlik, kust ja kuidas leida tikkimiseks vajalikud materjalid, vaata üle, uuri ja proovi järele teha veel mõni keerulisem piste variant:

Joonis 1 Põimpistes ažuurne pinnakiri

Joonis 2. Põlvikpistes ažuurnepinnakiri

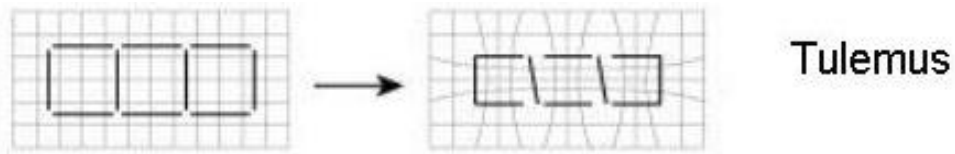

Põimpiste rida alustatakse alt paremalt vertikaalselt üles, kahes käigus ja seejärel ülevalt alla nii, et vertikaalsed pisted jäävad eelmiste pistete vahedesse (Soone, 1988).

Põlvikpiste on kaherealine piste. Tikkimist alustatakse paremalt vasakule ja järgmine rida ümberpööratult vasakult paremale. Augulise pinna tekkimiseks tõmmatakse tikkitav niit võimalikult pingule (Soone, 1988).

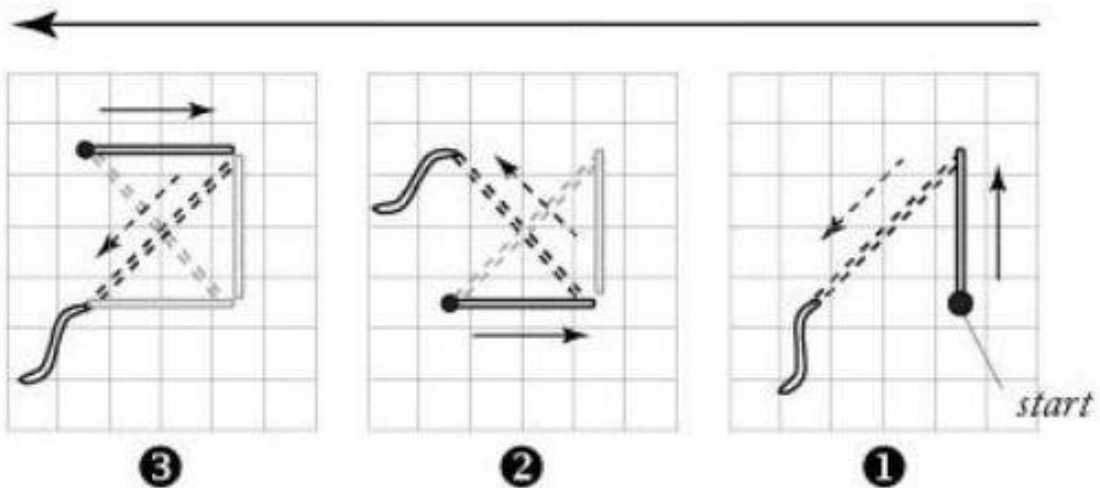
Kastpistes ažuurne pinnakiri

Foto 25. Jeanneau, M. (2021)

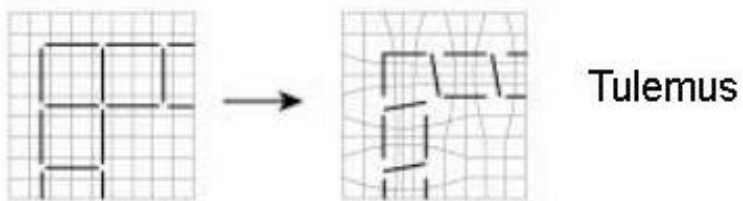

Tulemus

Tikkimise suund

Kastpistes nurga tikkimine

Tulemus

Fotod 26.

Jeanneau, M. (2021)

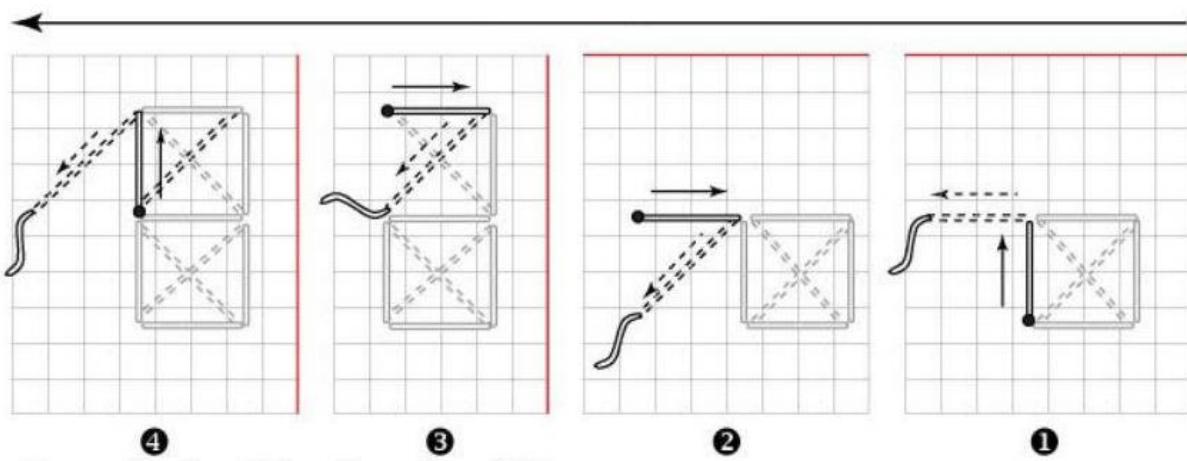

Foto 27. Iiris. Valgetikandi näidis. *Elisabeth Almond (2022)*

Oledki jõudnud viimase ülesandeni!

Nüüd, kui oled õppinud uusi tehnilisi võtteid ja oskad valida sobivaid materjale, jääb veel viimane väljakutse – teha teadlik valik oma eseme kavandamisel ja teostamisel.

Oskad kasutada valgetikandi tehnika kombineeritud võtteid.

ÜLESANNE 6

KAVANDA muster valgetikandis oma esemele.

Jõudes ülesande 3. punkti lõppu saad hea visuaalse ülevaate oma tegevusest.

Küsimuste tekkimisel pöördu aineõpetaja poole!

1. Loo inspiratsiooni kaart oma pöörastest ideedest!

1.1 Uuri ja leia selleks veebist (näit: pinterest) valgetikandiga tikitud rõivaid või tarbeesemeid!

1.2 Koosta inspiratsiooni kaart kas digitaalselt või paberkandjal (A 3).

2. Vali välja ja kavanda oma muster esemele või tarbeesemele!

2.1 Kombineeri muster ühest või mitmest lillornamendi motiivist.

2.2 Kavanda muster kasutades antud õppematerjalis valgetikandi kirjeldatud tehnikaid (näit: võrksüsteemid ja/või ažuurtikand, madalpiste).

2.3 Mõttele milliseid materjale kasutaksid eseme teostamisel.

2.4 Mõttele motiivi paigutusele kangal.

3. Kavanda A3 paberile või tuttavas digiprogrammis oma eseme disaini kava.

Kavale kannu järgmised elemendid:

3.1 Joonis või foto oma esemest, millel on kirjas eseme mõõtmed.

3.2 Mustri kavand ja võimalike materjalide nimekiri, värvus.

3.3 Tee mustri kavandi järgi tööproov ühest lillornamendist.

3.4 Pildista valminud tööproovi ja paiguta disain kavale.

Foto 28.

Põhja-Eesti tanukirja kavand (1939).

(ERM EJ 119:38),

Eesti Rahva Muuseum

Kordamine – mõisted

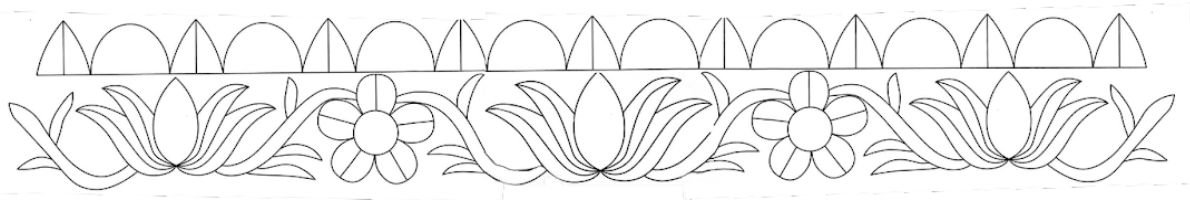
ÜHENDA JOONEGA MÕISTE JA SELLE TÄHENDUS!

Bioloogilise lilltikandi osad	<i>siin</i> südamik, kroonleht ja leht
Gobeläännõel	tikkimisel tühja pinna täitmne mõne tikkimistehnikaga (näit. võrkpisted)
Dekoor	eseme või ehitise pinnakaunistus
Dünaamika	<i>siin</i> pitsi jäljendamine
Imitatsioon	<i>siin</i> erinevatest kujunditest moodutunud mustriosa
Kavandamine	on tegevus, mille tulemusena valmib kavand
Kavand	lameda ja tõmbi teravikuga nõel, mis sobib ažuurtikand tikkimiseks
Museaal	võib olla joonis, visand vm., mille põhjal saad valmistada (<i>siin</i>) disain eseme
Ornament	<i>siin</i> sarnaste joonte paigutus, mida saab teadlikult ümber paigutada
Taimtikand	muuseumis arvele võetud ese
Täitepind	väljendusvahend liikumistaju edastamiseks
Telgsümmeetria	tikand, mis koosneb erinevatest

ÕNNITLEN!

Oled edukalt läbinud põhikooli III astme andekatele ja edasiõudnud õpilastele mõeldud õppematerjali teemal
RAHVUSLIK KÄSITÖÖ JA DISAIN VALGETIKANDI NÄITEL.

Soovi korral võid lisainformatsiooni ammutada järgnevatelt lehekülgedelt. Kui tekkis suurem huvi, võid küsida ka oma aineõpetajalt, kust leida lisamaterjale.

LISALUGEMINE

Tikand Eesti ja Euroopa käsitöös 20. sajandi algul

Järjest kiiremini muutuva moe alguseks Euroopas peetakse 14. sajandi keskpaika. Käsitööga tegelesid meistrid ja üksikisikud ning rõivaid õmmeldi tellimuse järgi kuni 19. sajandi keskpaigani. Seoses tehnoloogia arenguga 20. sajandil leiutati õmblusmasinad, mis soodustas rõivaste masstoodangu teket. Samuti arenes välja moetööstus ja alguse sai moeloojate ajastu (Boliree, 2022). Hakati tootma värvilisi ja sünteetili kangaid, mille tulemusena rahvuspärane riietus jäi üha enam pühapäeva või rahvuslike pidude rõivaks. Kuid naiste ajakirjades kajastati, et Eesti rahvuspärased mustrid ehk *kaunistamiskirjad* muutusid üha populaarsemaks välismaal. Euroopas eelistati eesti käsitööd (Taluperenaine nr 4, 1928).

Rahvuslikus tekstiilidisainis hakati kombineerima traditsioonilisi mustreid ja löikeid modernsega. Rõivamoos tõusis esikohale esteetiline väärtus, mille tulemusel hakati lillornamentidega mustreid stiliseerima, et need sobiksid kaunistuseks ka tarbeesemetele. Tööstuse, kaubanduse ja linnastumise areng tõi kaasa ka veel teise suurema muutuse. Nimelt hakati kangastelgedel kootavate linaste kangaste kõrval massilisemalt kasutama vabriku materjale, kuna need olid odavad ning kättesaadavad. Rahvapärased geomeetrilisi ja lillkirjalisi mustreid hakati trükkima kangastele (Vunder, 1983).

Mustrilehtede kõrval suurenes alates 18 saj lõpust käsitöö ajakirjade ja õpikute osatähtsus. 20 sajandi alguseks muutus käsitöö oskuste edasiandmine esivanematelt järglastele. Nimelt 1920-30ndatel tekkis uute suundade tulekuga nõudlus käsitöö õpetuse kursuste järele (Vunder, 1983). Tekkisid soodsad tingimused rahvusliku käsitöö suuna arenguks. Ühelt poolt rahvuspärast käsitööd kasutati vähem, kuid teisest küljest tikkimises võeti uuesti kasutusele vanu tehnilisi võtteid ja samas tuli ka juurde uusi tõhusamaid võtteid. Käsitöökoolide ja kursuste tekkimisega elavnes huvi ka tikkimise vastu üle kogu Eesti (Teras, 2016).

Nii rahvuslikke käiste ja tanude mustreid kui ka valgetikandi tehnikaid hakati tikkima erinevate riiete ja tarbeesemete kaunistamiseks. Näiteks 1928 aasta Taluperenaise rubriigist saab leida Eesti käiste õpetuse koos lõigete ja tikkitava lilledekooriga. Kõrval lehel aga seisab õpetus, kuidas moderniseerida rahvariideid, et minna rahvuslike motiividega kaunistatud ülikonnaga lähenevale IX laulupeole.

Valgetikandiga kaunistati kardinaid, lambikatteid, põllesid, kleite, kleidi kraesid, voodi- ja aluspesu (Taluperenaine, s.a.). Ka Prantsuse kultuuripärandi andmetel oli ažuurse pinna tikkimine pesul ja särkidel populaarne, kuid tänapäeval on selle tehnika meistreid väga vähe alles. Põhjuseks on see, et selle tehnika meister peab valdama kõiki tööfaas (Patrimoine culturel immatériel, 2022).

Foto 30. Pesu (1929)

Fotod 29.
Kas ma ei teeks endale suveks tikitud kleidi? (1932)

Foto 31. Kogu põlli (1928)

Kasutatud kirjandus

Boliree (2022).

<https://boliree.weebly.com/mood-moetoumloumlstus--selle-ajalugu.html>

Eesti Rahvakultuuri keskus (2020).

<https://rahvakultuur.ee/2020/03/28/valgetikand-rapla-rahvaroivaste-kaistel/>

Gunnas, A. (2016). *Tikkimine ja pisted*. Kirjastus Varrak.

Jeanneau, M. (2021). *Pulled Thread Embroidery: Stitches, techniques & over 140 exquisite designs*. Search Press. <https://www.amazon.com/Pulled-Thread-Embroidery-techniques-exquisite/dp/1782218432>

Krikmann, A., Krikmann J. (2012). *Kaardimasin*.

<https://www.folklore.ee/moistatused/kaardimasin/index.php>

Patrimoine culturel immatériel (2022).

<http://www.patrimoinevivantdelafrance.fr/index.php?mact=News%2Ccntnt01%2Cdetail%2C0&cntnt01articleid=9&cntnt01returnid=26>

Linnus, H. (1955). *Tikand eesti rahvakunstis* (Vol. 2). Eesti riiklik kirjastus.

Pink, A., Teder, K. (2015). *Tikkimine. Väike Rahvarõiva õpetus*. Saara kirjastus.

Soone, O. (1988). *Tikkimine*. Tallinn: Valgus.

Taluperenaine. (1928). Nr 4. *Akadeemiline põllumajanduslik selts*.

Tammist, I., & Lutsepp, E. (2010). *Eesti tikand*. Kirjastus Varrak.

Teras, L. (2016). Rahvuslik stiil käsitöös aastatel 1887–1940 ilmunud naiste- ja käsitööajakirjade põhjal: Artikli avamiseks täies mahus vajuta paremas veerus asuvale nupule PDF. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*, (59), 42-55.

Vunder, E. (1983). Eesti rahvuspärase taimtikandi ajaloolise arengu põhijooni. *Eesti ENSV teaduste toimetised*, 32(3), 236-253.

Eesti Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused = Известия Академии наук Эстонии. Общественные науки 1983, 32.kd., nr.3 | ETERA

Illustratsioonide loetelu

1. Fragment käistest (ERM 5067). Eesti Rahva Muuseum
<https://www.muis.ee/museaalview/551451>
2. I.Tammis & E. Lutsepp (2010). Eesti tikand. Kirjastus Varrak.
3. Fragment 16. sajandi kleidi tikandist. T.113 to 118-1997, Victoria & Albert Museum
<http://collections.vam.ac.uk/item/O78732/smock-unknown/> (vaadatud 5. I 2017).
4. Käised, katke (ERM 8263), Eesti Rahva Muuseum
5. Käised, katke (ERM A 293:265). Eesti Rahva Muuseum
6. Käised, katke (ERM A 446:307). Eesti Rahva Muuseum
7. Tikand rokokoo stiilis (2022).
<https://www.pinterest.com/pin/471822498472297864/>
8. Tikand rokokoo stiilis)2022).
<https://www.pinterest.com/pin/16466354860171541/>
9. Kaardimasin (2022). <https://www.folklore.ee/moistatused/kaardimasin/index.php>
10. Vunder, E. (1983). Eesti rahvuspärase taimtikandi ajaloolise arengu põhijooni. *Eesti võrgulis-pitsiline valgetikand. Pearätiku nurk. Eesti ENSV teaduste toimetised*, 32(3), 236-253.
11. Vunder, E. (1983). Eesti rahvuspärase taimtikandi ajaloolise arengu põhijooni. *Saksamaa võrgulis-pitsiline valgetikand 18 sajandil. Õlarätiku nurk. Eesti ENSV teaduste toimetised*, 32(3), 236-253.
12. Tammist, I., & Lutsepp, E. (2010). *Eesti tikand*. Kirjastus Varrak.
13. Autori kogu (2017).
14. Tammist, I., & Lutsepp, E. (2010). *Eesti tikand*. Kirjastus Varrak.
15. Tammist, I., & Lutsepp, E. (2010). *Eesti tikand*. Kirjastus Varrak.
16. Käised, kätked (ERM A 509:4882). Eesti Rahva Muuseum
17. Pöll (ERM A 292:41). Eesti Rahva Muuseum
18. C, Foley (2009). https://carorose.typepad.com/my_weblog/2009/01/drawn-thread-embroidery.html
19. Mungfali. (2022). *Korvkiri*. <https://www.pinterest.com/pin/3870349670319990/>

- 20-26. Jeanneau, M. (2021). Pulled Thread Embroidery: Stitches, techniques & over 140 exquisite designs. Search Press. <https://www.amazon.com/Pulled-Thread-Embroidery-techniques-exquisite/dp/1782218432>
27. Elisabeth Almond (2022). *Lily White, specialty whitework*.
<https://www.pinterest.com/pin/91901648629050962/>
28. Põhja-Eesti tanukirja kavand. ERM EJ 119:38. Eesti Rahva Muuseum.
<https://www.muis.ee/museaalview/661581>
29. Taluperenaine. (1932). Nr 3. *Akadeemiline põllumajanduslik selts*.
30. Taluperenaine. (1929). Nr 5. *Akadeemiline põllumajanduslik selts*.
31. Taluperenaine. (1928). Nr 3. *Akadeemiline põllumajanduslik selts*.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, KÜLLI SARI,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
2. ÕPPEMATERJAL III KOOLIASTME ANDEKATELE JA EDASIJÕUDNUD ÕPILASTELE RAHVUSLIKU KÄSITÖÖ JA DISAINI VALDKONNAS VALGETIKANDI NÄITEL,

,

mille juhendaja on

PILLE PATTAK,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
4. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
5. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Küllli Sari

12.05.2022